

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Praha 2013

Zuzana Kohoutová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Psychologie života v podmínkách koncentračního tábora

The Psychology of Life under the Conditions of Concentration Camp

ThDr. Kamila Veverková, Th. D.

Bc. Zuzana Kohoutová

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci na téma Psychologie života v podmínkách koncentračního tábora zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použité literatury, který je součástí práce. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne

Zuzana Kohoutová

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce, ThDr. Kamile Veverkové Th. D. za cenné rady a doporučení, které mi poskytla při zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat své rodině, jmenovitě Augustýnu Hrubému, Ivaně Kohoutové a Jiřině Hrubé za trpělivou pomoc s korekcí gramatických chyb.

Anotace

Diplomová práce Psychologie života v podmínkách koncentračního tábora pojednává o historickém pozadí koncentračních táborů, o konkrétním koncentračním táboře Osvětim a o ghettu Terezín. Popisuje problematiku transportů a příběhy přeživších vězňů. Čtyři příběhy nám odkrývají skutečný život lágrového vězně ve všech podobách. Popsané jsou každodenní povinnosti, režim lágru i vnitřní život člověka. V poslední fázi se diplomová práce věnuje následkům prožité psychické zátěže. Mluví o stresu a o tom, co může u bývalých vězňů z koncentračních táborů způsobit. Je zde nastíněno, jak se lidská osobnost pod tíhou utrpení, smrti a bezmoci může trvale změnit. V práci je kladen velký důraz na lidskou stránku. I když se v ní dočteme stručně historická fakta, která jsou pro úvod do problematiky nutná, dále nám práce nabízí pohled více humanistický. Cílem mé práce je ukázat nový pohled na tuto problematiku, ukázat hodnotu, statečnost a důležitost lidského života a snahy přežít. Zároveň jsem chtěla poukázat i na jizvy na duši, které si vězni z koncentračních táborů s sebou odnášejí do svých pozdějších životů. Koncem války to nekončí, pro mnohé z nich bude vnitřní konflikt jejich duševního světa všudypřítomný po zbytek života.

Klíčová slova

Koncentrační tábor, ghetto, historie, transporty, přeživší vězni, psychologie, stres, posttraumatická stresová porucha

Anotation

Diploma thesis "The Psychology of life under the conditions of the concentration camp" discusses the historical background of the concentration camps, the specific concentration camps, Auschwitz and ghetto Tezevín. It describes the issues and stories of transports of prisoners. Four stories uncover the real life of prisoners in all its forms. Described are the daily duties, regime in camp and the inner life of man. The final stage of the thesis deals with the effects of mental stress experienced. Talking about stress and what can the former inmates of concentration camps cause. It is drawn to the human personality under the weight of suffering, death and helplessness can permanently change. The authors put great emphasis on the human side. Although we read in the brief historical facts that are necessary introduction to the topic, as we work offers more humanistic view. The aim of my work is to show a new perspective on this issue, to show the value, bravery and importance of human life and struggle to survive. I also wanted to point out the scars on the soul, which the prisoners from concentration camps themselves carry away in their later lives. At the end of the war to end, for many of them, the internal conflict of their intellectual world of ubiquitous throughout his life.

Keywords

Concentration camps, ghetto, history, transportation, war prisoners, Psychology, Stress, Posttraumatic Stress Disorder

Obsah	
Úvod	1
1. Historická část	3
1. 1. Historie koncentračních táborů obecně	3
1. 2. Historie vybraných koncentračních táborů	6
1. 2. 1. Historie Osvětimi	6
1. 2. 2. Historie Terezínského ghetta	10
1. 2. 3. Transporty	15
2. Skutečné příběhy přeživších	17
2. 1. Život v koncentračním táboře podle V. Frankla – Osvětim	17
2. 2. Život v koncentračním táboře podle S. Venezii – Osvětim	29
2. 3. Život v Terezínském ghettu podle H. G. Adlera	41
2. 4. Život v Terezínském ghettu podle E. Utitze	48
3. Psychologická část	55
3. 1. Role stresu	55
3. 2. Psychické trauma	56
3. 3. Posttraumatická stresová porucha	59
3. 4. Výzkum bývalých vězňů koncentračního tábora Osvětim-Březinka	61
4. Závěr	65
Použitá literatura	67
Seznam příloh	70
Přílohy	72
Summary	97

Úvod

Odůvodnění práce

Téma „Psychologie života v podmínkách koncentračního tábora“ jsem si vybrala z několika důvodů. Prvním z nich je fakt, že toto téma je samo o sobě lidsky naléhavé. V české literatuře nemáme dostatek knih, které by tuto problematiku postihovaly ve svých důsledcích. Dalším důvodem je skutečná závažnost tématu, která nesmí být nikdy zapomenuta, a tudíž je nutné ji neustále připomínat a oživovat. Je důležité, aby se i dnešní generace dokázala vcítit do této problematiky a zkušenosti z ní zahrnout do svých etických a morálních hodnot.

Žijeme v postmoderní době, v postmoderní společnosti, která nám dává spoustu možností, jak nakládat se svými životy. Měli bychom vědět, čeho je lidská bytost schopná v proměnách času a toho nedocílíme, nenahlédneme-li do minulých skutečností. Musíme vědět, z čeho jsme vzešli, abychom věděli, kam směřujeme.

Struktura práce

Svou diplomovou práci jsem rozdělila na tři hlavní části: historickou část, skutečné příběhy přeživších a psychologickou část. Pořadí těchto tří částí není náhodné. Jedno navazuje na druhé a z každé části ta následující, dá se říct, vyplývá.

V historické části stručně uvádím čtenáře do problematiky historie koncentračních táborů, vybraných koncentračních táborů, a do tématu transportů, které s předchozím souvisí. První část pomáhá čtenáři zorientovat se a pomalu ho uvádí do druhé, následující části práce. V historii vybraných koncentračních táborů uvádím příklad Osvětimi a Terezínského ghetta. Tyto příklady rovněž nejsou náhodné.

Druhá část diplomové práce obsahuje Skutečné příběhy přeživších, a to dva příběhy přeživších z koncentračního tábora Osvětim a dva příběhy z Terezínského ghetta. Na příbězích bývalých vězňů se snažím ilustrovat, jak vypadal život lágrového vězně, co vše musel snést, čeho se musel vzdát, na co si musel přivyknout a jakou obrovskou vnitřní sílu musel použít, aby se mu podařilo přežít. V každém příběhu je nastíněna změna, která se v člověku během věznění odehrává. Hlavním úkolem druhé části, je nabídnout čtenáři možnost zkusit se vžít do postav a zkusit přiblížit své vnitřní pocity alespoň částečnému porozumění naléhavosti tématu.

Třetí a zároveň poslední částí, je část psychologická. Její úkolem je shrnout, uchopit a pojmenovat fenomény, které se volně vyskytují v příbězích přeživších. Dalším cílem je poukázat na důsledky, které ze zkušeností koncentračního tábora vyplývají. Osvobozením vězňů u koncentračních táborů to nekončí. Naopak, přeživší si díky prožitým hrůzám sebou odnášejí své „strachy“, se kterými se budou potýkat celý život. Ve své práci jsem použila obecně známé zkratky.

Cíl práce

Cílem mé práce bylo uvést čtenáře do tématu holocaustu, jeho forem a následků a přimět ho o tématu přemýšlet a snad si z něho i něco odnést. Chtěla jsem připomenout, jak velký vliv mohou mít důsledky takto závažné události na vnitřní život člověka.

*„Za těla i duše trápení
jsem skládal tato slova,
to slova nevolníková
ze zajetí jsou, z vězení,
kdy všechno blahé, drahé,
se jeví ztraceným,
kdy i tvůj život vlastní
se nezdá být už tvým,
kdy temno nade vším se svírá
a proklete se zdá být všechno bytí –
- Ne, nikdy ne! I tehdy na dně srdce svítí
Nám stále ještě nepohaslá víra!“¹*

¹ ČAPEK, J. 1946. *Básně z koncentračního tábora*. Praha: FR. Borovský, s. 9.

1. Historická část

1. 1. Historie koncentračních táborů obecně

Dějiny koncentračních táborů² započaly především improvizací a rivalitou. Dne 27. února 1933 hořel Říšský sněm, další den, tedy 28 února 1933 bylo zrušeno Nařízení na ochranu národa a státu a všechny svobody, které doposud garantovala Výmarská ústava³. Následovalo zatýkání politických protivníků a tajná policie⁴ mohla prosazovat ochrannou vazbu. Dne 23. března byl vyhlášen takzvaný civilní výjimečný stav, následovalo obsazení odborářských domů policií a SA⁵, poté následovaly organizované bojkoty židovských občanů, úředníci byli vyhozeni ze svých pracovních míst a neárijským lékařům byl zakázaný přístup do nemocnic, kde pracovali a tím i jejich činnost. Také byly zrušeny odbory, byly páleny knihy a byla zakázána sociálnědemokratická strana Německa a později i ostatní strany. Levicově orientovaní občané byli postupně zatýkáni a po nich přišli na řadu i duchovní, novináři a úředníci z politického středu.

První koncentrační tábory neřídila nová říšská vláda, ale podřízené služebny a formace NSDAP⁶. Tábory spadaly pod státní úřady, ministerstva vnitra, pod předsedy vlád a politickou policii. Zatýkané neumísťovala komanda SA a SS⁷ do věznic, ale do vlastních prostor, jízďáren, sklepů a jednacích místností a poté do nově vybudovaných ubytoven. Většinou v těchto místech docházelo k bití a stávaly se improvizovanými mučírny.

Dne 9. března 1933 se stal říšský vůdce Heinrich Himmler⁸ policejním prezidentem v Mnichově a později také velitelem politické policie v Bavorsku. To vedlo ke sloučení SS

²Koncentrační tábor, místo, které slouží k hromadnému věznění osob, lidé jsou do koncentračního tábora umísťováni bez řádného soudu nebo jiného právního důvodu.

³Výmarská ústava, demokratická spolková ústava, přijatá v roce 1919 ve Výmaru v Německu, dále v knize MORAVCOVÁ, D. 2006. *Výmarská republika: Problémy demokracie v Německu 1918-1932*. Praha: Karolinum.

⁴Tajná policie, někdy též politická policie, je výzvědnou složkou, je to také politické oddělení, které operuje v utajení a často za hranicí zákona ve snaze ochránit politickou moc diktátora nebo také autoritativního režimu.

⁵Jednotky SA, jednotky úderných oddílů (Sturm-Abteilungen), organizace založená na počátku 20. let v Německu, náležela k nacistické straně (NSDAP), lidově se jim přezdívalo tzv. „hnědé košile“, dále v encyklopedii SOMMERVILLE, D. 2007. *Encyklopedie Druhé světové války*. Praha: Naše vojsko.

⁶NSDAP, Národně socialistická německá dělnická strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), také označovaná jako „nacistická strana“, byla Německá krajně pravicová strana, vznikla 24. února 1920, její členové si říkali nacisté, dále v encyklopedii SOMMERVILLE, D. 2007. *Encyklopedie Druhé světové války*. Praha: Naše vojsko.

⁷Komanda SS (Einsatzgruppen), paravojenská jednotka nacistického Německa, dále v encyklopedii SOMMERVILLE, D. 2007. *Encyklopedie Druhé světové války*. Praha: Naše vojsko.

⁸Heinrich Himmler (1900-1945), říšský vůdce SS, šéf gestapa, velitel zbraní SS, říšský ministr vnitra a organizátor hromadného vyražďování židů, nikdy nebyl souzený za své zločiny proti lidskosti, v Evropě po skončení války

a tajné policie. Dachau byl prvním táborem, který podléhal pouze SS. Dne 20. dubna 1934 převzal Himmler vedení tajné policie v Prusku. Tím začala samostatná organizace táborů pouze pod vedením SS. V květnu 1934 Heinrich Himmler pověřil velitele tábora Dachau, Theodora Eickeho⁹, přeorganizováním a zvětšením tábora. Z Dachau se mělo stát zadržovací místo pro uvěznění všech odpůrců. Eicke pak mohl zavírat tyto odpůrce do několika táborů, které byly vybudovány (v roce 1935, kromě Dachau ještě dalších 6 táborů, Esterwegen, Lichtenburg, Sachsenburg, Moringen a Dům Columbia v Berlíně v Tempelhofu). Také byla zřízena Inspekce koncentračních táborů¹⁰ se sídlem v Berlíně a posléze se sídlem v Oranienburgu až do roku 1945. V letech 1934–1936 se utvářela lágrová správa a rozdělení práce a kompetencí, oddělila se správní a doprovodná služba.

Táborový provoz se řídil podle modelu Dachau, který se stal i vzdělávacím místem táborové SS. Předpisy byly podle Eickova vzoru a nesly čtyři hlavní pilíře:

- 1) klasifikace vězňů
- 2) násilnické provádění vazby pomocí práce
- 3) systém trestů
- 4) stanné právo, které určovalo tresty za jednotlivá provinění vězňů.

V roce 1936 začala SS budovat nové koncentrační tábory (rok 1936 Sachsenhausen, 1937 Buchenwald, 1938 Flössenburg a Mauthausen a 1939 Ravensbrück). Se zakládáním nových táborů se zatýkáni a následné věznění v táborech rozšířilo i na jiné skupiny obyvatel, které se SS nelíbily (například lidé, kteří odmítali pracovat, sabotéři nebo homosexuálové). Dne 17. června 1936 se Himmler ujímá vedení kriminální policie. Zatýkají se takzvaní sociální vyvrhelové, jako byli tuláci, žebráci, prostitutky, psychopati, alkoholici, ale také například Romové. Lidé byli zatčeni mimo jiné proto, aby se tábory naplnily a aby se získala pracovní síla. Po Křišťálové¹¹ noci v roce 1938 bylo pozatýkáno a umístěno do koncentračních táborů celkem 36 000 Židů, zde se jednalo o první vyhlazovací akci.

spáchal sebevraždu, více informací v knize BREITMAN, R. 2004. *Architekt „konečného řešení“: Himmler a vyvraždění evropských Židů*. Praha: Argo

⁹ Theodor Eicke (1892-1943), nacista, vyznamenaný důstojník SS-Waffen in der Ordnung Obergruppenführer, jedna z výrazných osobností ve vedení koncentračních táborů na nacistickém Německu.

¹⁰ Inspekce koncentračních táborů, správní centrála všech koncentračních táborů na území Německa a později i v okupovaných zemích.

¹¹ Křišťálová noc (Kristallnacht), tato noc je označovaná jako říšský nebo také protižidovský pogrom, odehrál se v noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu, během této noci bylo zabito cca 91 židů, po této události bylo

Výrazné změny přinesl počátek války, zostřila se vazba, zredukovány byly stravovací přídělky a denní režim se stal přísnějším.

Počet vězňů neustále narůstal, a proto se začaly zřizovat tábory nové (v roce 1940 začal fungovat tábor Osvětim, v roce 1941 se začalo se stavbou Březinky, která byla, jakožto největší táborový komplex a továrna na smrt, uvedena do chodu v roce 1943, tábor Neungamme se stal z původního pobočného tábora Sachsenburgu samostatným, v roce 1941 byl založen tábor Gross – Rosen, 1941 Natzweiler v Alsasku, 1942 tábor Stuthof a o rok později tábor Herzogenbush v Nizozemsku).

V koncentračních táborech se velice brzy prosadila změna, při níž se přecházelo od násilného věznění k masovému vyhlazování. To znamenalo nové postupy, které se uplatňovaly při zabíjení vězňů (v Buchenwaldu měli speciální zařízení pro střelbu do týlu, v Sachsenburgu a v Osvětimi se užíval jedovatý plyn – cyklon B¹²). To nutně znamenalo narůstání počtu mrtvých v táborech. Podíl na tomto počtu mělo tělesné vysílení, hladovění a infekce. SS proto zabíjela vězně, aby uvolnila místo novým, práceschopným a nedocházelo k přeplnění táborů.

Od roku 1942 začalo masové vyhlazování evropských Židů, zvýšil se zbrojní průmysl a byly zakládány stovky pobočných táborů. Práceschopní byli posíláni do pracovních táborů a naopak do vyhlazovacích¹³ ti, kteří práceschopní nebyli. V roce 1941 byla zřízena pojízdná plynová stanice v Chelmnu, v roce 1942 se začalo se stavbou továren na smrt (Belzec, Sobibór a Treblinka). Koncentrační tábory procházely přestavbou na tábory pracovního nasazení, tím se otevřely dveře podnikům, které využívaly práci vězňů.

V lednu 1945 existovalo 13 kmenových táborů, které měly 662 pobočných komand.

Od postupu spojenců v Německu začíná poslední fáze táborů, která vedla až k jejich zrušení (v roce 1944 byl jako první vyklizen Majdanek, Osvětim byla rušena postupně od srpna 1944 do ledna roku 1945 a jako poslední byl osvobozen tábor Ebensee v roce 1945). Stejnou rychlostí jakou spojenci postupovali, byly rušeny i tábory.

okolo 300 000 židů deportováno do koncentračních táborů, více v knize GILBERT, M. 2004. *Křišťálová noc: Předehra záhuby*. Praha: BB/art, s. r. o., dále HAHN, K., J. 1998. *Kristallnacht in Karlsbad. Křišťálová noc v Karlových Varech*. Praha: Vitalis.

¹² Cyklon B, insekticid německé firmy IG Farben, granulovaná křemelina nasycená kyanovodíkem, na vzduchu se uvolňoval kyanovodík, původní určení výrobku směřovalo k deratizaci nebo desinfekci, od roku 1941 byl používán nacisty jako nástroj genocidy a masového vyvražďování v plynových komorách, především ve vyhlazovacím táboře Osvětim a Majdanek.

¹³ Vyhlazovací tábor, nebo také továrna na smrt, místo, kam se umísťují lidé za účelem jejich fyzické likvidace.

1. 2. Historie vybraných koncentračních táborů

1. 2. 1. Historie tábora Osvětim

Koncentrační tábor Osvětim, německy Auschwitz, se do historie zapsal jako největší koncentrační a vyhlazovací tábor pod nadvládou nacistické diktatury a založen byl 27. dubna 1940 na Himmlerův rozkaz nedaleko polského menšího města Oświęcim. V červnu 1940 byli do tábora přivezeni první vězni na práci, byli to především vězni polské národnosti, kteří se do lágru dostali z politických důvodů. Už v březnu 1941 počet vězňů stoupl na 10 000. Velice známým svou chladnou krutostí se stal blok 11¹⁴, takzvaný bunkr, kde se uskutečňovalo trestání vězňů velice nelidským způsobem. U tohoto bloku je takzvaná černá zeď¹⁵, u které probíhaly popravy. Proto se nápis nad bránou tábora „Arbeit macht frei“¹⁶ stal pouhým sarkastickým zlým vtipem, který ani v nejmenším nekorespondoval s praktikami, které se uvnitř lágru denně prováděly.

Tábor Osvětim je proslulý nechvalným zacházením se židovskými ženami. Byly na nich prováděny výzkumy a experimenty osvětimskými lékaři (v popředí stojí známý doktor Josef Mengele¹⁷), které měly docílit sterilizaci Židů. Mimo žen se prováděly pokusy i na dětech, potažmo především na dvojčatech.

V březnu 1941 byl dle rozkazu Himmlera tábor rozšířen. Vedle již fungujícího tábora byl postaven další, rozsáhlejší lágr, který byl pojmenován Osvětim II – Birkenau. Tento tábor byl rozdělen do celé řady sekcí a podsekcí, které byly ohraničeny ostnatými dráty nabitými elektřinou, které měly zabraňovat útekům. Největší počet vězňů, který tábor Birkenau za celou svoji existenci čítal, byl zhruba sto tisíc uvězněných lidí. Po roce zřízení Osvětimi II – Birkenau, byl v březnu 1942 zřízen tábor Osvětim III v Monovicích, proto je tábor nazýván Buna Monovice. Firma I. G. Farben, původem z Německa, si zde vybuodovala továrnu na kaučuk a zaměstnávala v ní táborové vězně jako levnou pracovní sílu. Dále k Osvětimi

¹⁴ Blok 11, tento blok byl izolován od zbytku tábora, v jeho přízemí byla táborová věznice, dále v knize SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

¹⁵ Černá zeď, dvůr mezi bloky 10 a 11 byl ze dvou stran zatarasen vysokou zdí, blok 10 měl zatarasená okna, aby nebylo možné sledovat popravy, před popravčí zdí bylo popraveno několik tisíc vězňů, hlavně Poláků, dále v knize SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

¹⁶ Nápis nad bránou tábora Osvětimi I. „Arbeit macht frei“, česky „Práce osvobozuje“, dále v knize SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

¹⁷ Josef Mengele (1911-1979), tzv. „Anděl smrti“, německý lékař SS, ve věznicích a ve vyhlazovacím táboře Osvětim prováděl experimenty na lidech, více informací v knize NYISZLI, M. 2009. *Byl jsem Mengeleho asistentem*. Praha: Academia.

patřilo dalších 45 pobočných táborů, kde vězni taktéž jako v Osvětimi III, pracovali pro německé firmy.

Dále se Osvětim stala místem neblaze proslulým masovým vyvražďováním Židů. Heinrich Himmler předal v roce 1941 příkaz Rudolfu Hössovi¹⁸ ohledně zřizování a následného uskutečňování masového vyvražďování židů. Co se týká zřizování plynových komor, tak první byla postavena v Osvětimi I. V ní byl v září 1941 vyzkoušen cyklon B (původně sloužící pro deratizování) jako vraždící prostředek. Další čtyři plynové komory byly zřízeny v Birkenau a v nich mohlo být denně povražděno až 6 000 lidí. Plynové komory byly postaveny tak, aby vypadaly jako sprchy. Vězni, posílání do komor, šli tedy nevědomky na smrt v domnění, že jde o dezinfekci, která je v táboře nutná.

Židovské transporty ze zemí ovládaných nacisty byly do Osvětimi přiváženy od března 1942. Jako první byli deportováni slovenští a francouzští Židé, pak následovali Židé z Nizozemí a od srpna 1942 Židé z Jugoslávie a Belgie. V rozmezí let 1942 – 1944 bylo deportováno z Koncentračního tábora Terezín do tábora v Osvětimi až 46 000 vězňů (jejich část byla v Osvětimi na čas umístěna v takzvaném Terezínském rodinném táboře¹⁹, který byl umístěn v letech 1943-1944 v Osvětimi II–Birkenau v sekci B II b). Transporty do Osvětimi přijížděly do tábora během celého roku 1943 ze všech zemí, které ovládali nacisté. V poslední velké vlně deportací do lágru v Osvětimi byli deportováni Židé z Maďarska, jejich deportace probíhala od roku 1944.

Dne 29. ledna 1943 bylo do Osvětimi deportováno zhruba dvacet tisíc příslušníků romské komunity na základě příkazu Heinricha Himmlera. Bohužel většina z nich zemřela v plynových komorách.

Jak vlastně probíhalo přijímání vězňů z transportů? Po příjezdu každého transportu na rampu v Osvětimi II - Birkenau následovala takzvaná první selekce, kterou vězeň musel projít. Spočívala v tom, že příslušníci SS rozhodovali o životech druhých. Dle jejich výběru vězně dělili na ty, kteří jsou určeni pro práci a na ty, kteří budou rovnou posláni do plynových komor na smrt. Ti vězni, určeni jako práce schopní byli posléze posíláni do některého z táborů

¹⁸ Rudolf Höss (1900-1947), velitel nacistického vyhlazovacího tábora Osvětim, člen NSDAP, dále v knize HÖSS, R. 2006. *Velitelem v Osvětimi: Autobiografické zápisky*. Praha: Academia.

¹⁹ Terezínský rodinný tábor, jedna ze sekcí tábora v Osvětimi, od září 1943 do května 1944 bylo do Terezínského rodinného tábora deportováno zhruba 17 500 lidí z Terezínského ghetta, více informací o tématu v knize BONDYOVÁ, R., KRYL, M., KÁRNÝ, M., POLÁK, E., STRÁNSKÝ, P., FRANĚK, J. 1994. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Praha: Nadace Terezínská iniciativa.

na otrockou práci, která probíhala v duchu „Vernichtung durch Arbeit“, neboli vyhlazení prací.

Táborovému násilí se vězni bránili a snažili se proti němu bojovat různými druhy odboje. Zakládali své odbojové organizace, které pomáhaly například nemocným se sháněním léčiv, také potravin, kterých bylo v táboře nedostatek. Snažili se zdokumentovat zločiny, které nacisté prováděli, pomáhali vězňům s útekem i v sabotážích. Také se snažili dosadit politické vězně na odpovědnější místa a pomalu připravovali povstání. Dohromady z tábora Osvětim uteklo 667 vězňů, z nichž jich bylo 270 dopadeno a ihned popraveno. Nejznámějším případem útěku z Osvětimi je únik dvou vězňů ze Slovenska, Alfreda Wetzlera²⁰ a Waltera Rosenberga (Rudolfa Vrby)²¹. Povedlo se jim dostat se na Slovensko, kde informovali židovské vedení o hrůzách, které v Osvětimi probíhaly. Později byla z jejich svědectví sepsána dlouhá zpráva. V táboře Birkenau se v roce 1944 vzbouřilo takzvané Sonderkommando²², které mělo na starost práci v plynových komorách. Vězni byla zničena jedna z komplexu plynových komor, tím se podařilo pozastavit vyhlazovací proces, ale všichni, kdo se na tomto povstání podíleli, byli popraveni.

Nedlouho po výše zmíněných událostech vydal Heinrich Himmler rozkaz, který vedl ke zničení krematorií a plynových komor. Byla to snaha z nacistické strany zahladit stopy masového vyvraždění před blížící se Rudou armádou. V roce 1945 se Sovětská armáda přiblížila k Osvětimi a v táboře začalo spěšné vyklízení. Na takzvané pochody²³ smrti bylo posláno 58 000 vězňů, velké množství z nich bylo zabito. Sovětská vojska vstoupila na území tábora 27. ledna 1945 a našla tu 7 650 vězňů v zuboženém stavu, byly vyhladovělí a nemocní. Mimo vězňů našla i dokumentace o zločinech, které nacisté nestihli zničit. V osvětimských skladech bylo nalezeno okolo milionu obleků, šatů a také například 8 tun lidských vlasů.

²⁰ Alfred Wetzler (1918-1988), slovenský spisovatel, vězeň v táboře Auschwitz-Birkenau, z tábora se mu podařilo utéct společně s Rudolfem Vrbou, dále v knize WETZLER, A. 2009. *Čo Dante nevidel: So správou Wetzlera a Vrby*. Bratislava: MilaniuM, dále VRBA, R. 2007. *Utekl jsem z Osvětimi*. Praha: Sefer.

²¹ Walter Rosenberg, nebo také Rudolf Vrba (1924-2006), slovenský profesor farmakologie a terapeutiky, společně s Alfredem Wetzlerem se mu podařilo utéct z tábora Auschwitz-Birkenau a předat spojencům informace o masovém vyvraždění, dále v knize WETZLER, A. 2009. *Čo Dante nevidel: So správou Wetzlera a Vrby*. Bratislava: MilaniuM.

²² Sonderkommando, zvláštní komando, oddíl složený z vězňů vyhlazovacích táborů, který byl určený pro práci v plynových komorách a při spalování mrtvých těl, dále v knihách FRIEDLER, E. 2007. *Svědkové z továrny na smrt*. Praha: Rybka Publishers a VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Rybka Publishers.

²³ Pochody smrti, pochody zajatců a vězňů během druhé světové války, které v mnoha případech vedly ke smrti většiny zúčastněných.

Odhaduje se, že v Osvětimských táborech bylo zabito 1, 2 až 1, 6 milionu lidí. Toto hrůzné číslo je dokladem neskonalé nacistické krutosti, která za zdmi Osvětimi probíhala ve jménu takzvaného „konečného řešení židovské otázky“.

Když válka skončila, proběhla řada procesů s pachateli z Osvětimi. V Polsku byl v roce 1947 odsouzen a popraven velitel Osvětimského tábora Rudolf Höss (byl popraven na místě svého působiště–Osvětimi, oběšením), v Krakově se v tom samém roce uskutečnilo 40 dalších procesů a v letech 1963 – 1966 bylo ve Frankfurtu nad Mohanem odsouzeno dalších 22 osvětimských pachatelů.

1. 2. 2. Historie ghetta²⁴ Terezín

Roku 1941 postoupilo konečné řešení židovské otázky do své závěrečné fáze, začala masová likvidace židovských občanů, v první řadě na území bývalého Sovětského svazu pomocí jednotek SS a podřízených policejních složek. Dne 31. července 1941 dal Hermann Göring²⁵ (tehdejší předseda ministerské rady pro obnovu Říše a Hitlerův zástupce) pověření Reinhardu Heydrichovi²⁶ být šéfem hlavního úřadu říšské bezpečnosti²⁷. Dne 27. září 1941 se Reinhard Heydrich stal zastupujícím říšským protektorem. Dne 10. října 1941 se konala jedna z prvních porad, kdy se Reinhard Heydrich věnoval konečnému řešení židovské otázky. Rozhodnutí z porady obsahovalo fakt, že se mělo několik tisíc Židů z protektorátu deportovat do ghetta. Jednalo se o ghetta v Lodži, Minsku a ghetta na českém území. Nejvhodnější místo, které se Němcům k tomuto účelu jevílo, byl Terezín, kde mělo být soustředěno cca padesát až šedesát tisíc Židů.

Nacisté záměrně budili dojem u židovské náboženské obce v Praze. Slibovali, že plánované ghetto bude samosprávné území, kde Židé budou pracovat a žít, než válka skončí. Měl tak být udržen klid ze strany židovských občanů.

Dne 24. listopadu 1941 do Terezína přijela skupina, která čítala zhruba 342 mladých mužů vyznávajících židovskou víru, jako takzvané komando výstavby. Jejich úkolem bylo připravovat a opravovat objekty v Terezíně, aby byl co nejdříve možný příjezd dalších transportů. Ty začaly přijíždět 30. listopadu 1941 (do těchto transportů dostali obsílku, podle které se shromáždili ve větších městech, museli odevzdat svůj majetek, směli mít u sebe pouze zavazadla do maximální hmotnosti padesáti kil). Po příjezdu transportu do Terezína byli prozatímně umisťováni do hromadných ubikací. Teprve později došlo k rozdělení rodin a k selekci mužů, žen a dětí. Transporty stavěli dva a půl kilometru daleko od Terezína, odtud se muselo do ghetta pěšky, mnozí Židé, ať už staří nebo nemocní cestu nepřežili.

²⁴ Ghetto, místo, kde žijí lidé se stejným náboženským, rasovým nebo národnostním původem, dobrovolně nebo, v případě druhé světové války, nedobrovolně.

²⁵ Hermann Göring (1893-1946), nacistický politik, válečný zločinec, zakladatel gestapa, předseda říšského sněmu, ministr letectví (vrchní velitel Luftwaffe), předseda ministerské rady pro obnovu říše, zástupce Adolfa Hitlera, více informací v knize WERNER, M. 2004. *Hermann Göring: Hitlerův paladýn s janusovskou tváří. Politický životopis*. Praha: Argo.

²⁶ Reinhard Heydrich (1904-1942), nacista, blízký spolupracovník Heinricha Himmlera, druhý nejvyšší představitel SS, generál policie, šéf hlavního úřadu říšské bezpečnosti a bezpečnostní služby, 194-1942 byl zastupující říšský protektor protektorátu Čechy a Morava, více informací v knize GERWATH, R. 2012. *Reinhard Heydrich: Hitlerův kat*. Praha: Paseka.

²⁷ Hlavní říšský bezpečnostní úřad, (Reichssicherheitshauptamt, RSHA), založen 22. září 1939, účelem této organizace bylo bojovat proti všem rasově nevhodným nepřátelům (například Romové, komunisté, židé apod.) uvnitř i za hranicemi nacistického Německa.

Veškeré velení v Terezíně vedla táborová komandatura SS²⁸ a táborový velitel. Komandatura spadala pod pražskou Ústřednu pro židovské vystěhovalce, později přejmenovanou na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě²⁹. Členové komandatury pomocí příkazů a zákazů znepríjemňovali vězňům životy, týrali je a mučili (v roce 1942 proběhly v Terezíně dvě hromadné popravy, tehdy zemřeli vězni za nicotné přestupky, jako například nepozdravení příslušníka SS). Kvůli udržení klidu byli vězni, kteří měli být potrestáni, posíláni do policejní věznice pražského gestapa v Malé pevnosti³⁰ v Terezíně. Právě v Malé pevnosti bylo s Židy zacházeno opravdu nelidsky, Malá pevnost pro ně znamenala jistou smrt. Další hrozbou likvidace bylo pro židy nebezpečí transportů na východ, ty většinou znamenaly také jistou smrt.

V Terezíně existovala židovská samospráva, která ale musela plnit příkazy SS (v čele židovské samosprávy byl židovský starší, jeho zástupce, rada starších, administrativa byla složena ze sekretariátu a pěti oddělení – později rozšířeno na devět oddělení).

20. ledna 1942 proběhla známá konference ve Wannsee³¹, kde se projednal další postup v konečném řešení židovské otázky. Rozhodnutí této konference proměnilo Terezínský tábor na místo koncentrace Židů nejen z protektorátu, ale i Židů z Německa a Rakouska (do táborů měly být posílány hlavně osoby starší 65 let, to mělo navodit dojem, že transporty posílané z Terezína opravdu směřují do pracovních táborů). S přívalem židovských občanů do Terezína se logicky musela zvýšit i jeho kapacita, proto byla potřeba proměnit v ghetto celé město (v únoru 1942 byla výnosem zrušena obec Terezín a tudíž se civilní obyvatelstvo muselo vystěhovat). Do terezínského ghetta začali směřovat transporty se staršími lidmi a s vězni z Německa, Rakouska, a od roku 1943 i z Nizozemska a Dánska.

Už v září roku 1943 Terezín díky vlně transportů dosáhl své maximální kapacity (58 491 vězňů). Vězni z nových transportů tak byli ubytováni po půdách i v kůlnách. V měsících dubnu, květnu, červnu, červenci a v září se celkový počet vězňů v Terezíně zvýšil čtyřikrát a úmrtnost vězňů se zvýšila až patnáctkrát. Nacisté si ale věděli rady, co

²⁸ Táborová komandatura SS, vedoucí celého Terezínského ghetta, vězňům znepríjemňovala život systémem příkazů a zákazů.

²⁹ Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě, jeho kompetence zahrnovaly veškeré záležitosti, které se týkaly židů, jako bylo jejich vystěhovávání a poté naplňování úkolů ve jménu konečného řešení židovské otázky.

³⁰ Malá pevnost, za druhé světové války zde byla věznice pražského gestapa, vznikla společně s celým městem Terezín koncem 18. Století, dále v knize CHLÁDKOVÁ, L. 2005. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji.

³¹ Konference ve Wannsee, setkání vysokých představitelů nacistického Německa, konalo se 20. ledna 1942, jediným bodem jednání bylo konečné řešení židovské otázky, více informací v knize ROSEMAN, M. 2003, *Setkání ve vile u jezera: Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*. Praha: Dokořán.

s přeplněným terezínským ghettem a začali posílat tisíce lidí transporty do vyhlazovacích táborů.

Válečné neúspěchy Německa (porážka u Stalingradu, vyloštění spojenců v severní Africe a podobně) vedly k tomu, že se změnil postup v realizaci konečného řešení židovské otázky. Himmler vydal dočasný příkaz přerušit transporty na východ. Za každou cenu chtěl udržet mylný dojem o Terezíně jakožto o městě, kde židé v klidu tráví čas po dobu války.

Ve jménu propagandistického využití Terezína byly roku 1942 zřízeny obchody, kde se prodávalo zboží za poukazy. Také se v terezínském ghettu vybudovala kavárna a v roce 1943 se začalo s takzvaným zkrášlováním města³². To vše mělo za cíl ukázat Terezín v co nejlepším světle před zahraničními návštěvami. V rámci tohoto cíle se zřídila i Banka židovské samosprávy, terezínské ulice namísto číselného označení začaly mít své vlastní slovní názvy. Nacisté se snažili o co největší izolaci Terezína od okolního světa (budování silničního obchvatu města Terezín a železniční vlečka). Vznikl hudební pavilon a dětský pavilon s hřištěm. Velká pozornost byla věnována zvelebování domů, budovali se záhonky a zahrádky. Vznikl společenský dům, kde se pro terezínské židy měl odehrávat kulturní program, byla tam modlitebna, knihovna a restaurační terasa. Nacisté poté natočili film, který byl určený k propagandistickým účelům, zde vystupovali vězni s předem naučeným textem (hned po natáčení byli poslání do transportů).³³

V srpnu 1943 se díky dočasně zrušeným transportům na východ vyšplhal počet obyvatel Terezína na 45 000, proto byly 6. září 1943 transporty opět zavedeny. Během jediného dne bylo odpraveno do Osvětimi–Birkenau až pět tisíc Židů (v Osvětimi byli právě tito vězni umístěni do sektoru BIIb , který je známý jako takzvaný rodinný tábor terezínských vězňů, zde mohly rodiny zůstat v jednom táboře. Je možné, že sektor BIIb měl také sloužit k propagandistickým účelům jako ghetto Terezín.

Nicméně do široké veřejnosti prosakovaly první letmé zprávy o masovém vyvražďování Židů a tak se pomalu zvedala vlna pobouření a nepokojů. Dne 18. 12. 1942 dvanáct spojeneckých vlád vydává deklaraci, kde se staví proti plánované likvidaci evropských židovských občanů. V deklaraci bylo zdůrazněno, že ti, co tyto zločiny páchají, neujdou spravedlivému trestu.

³² Zkrášlování Terezínského ghetta, Terezínský tábor měl hrát prakticky od svého vzniku velice významnou propagandistickou roli, nacisté tudíž vyvinuli značné úsilí, aby zakryli skutečné poměry v ghettu (například vybudovali kavárnu, zahrádky apod.), více informací v knize CHLÁDKOVÁ, L. 2005. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji.

³³ Film se jmenoval: *Führer daroval Židům město (Der Führer schenkt den Juden eine Stadt)*

Zhruba necelý týden od natočení propagandistického filmu bylo třeba kvůli nevelké výrobní kapacitě Terezína vypravit velké množství vězňů na nucené práce pro válečnou výrobu směrem na východ (do Osvětimi II-Birkenau bylo od 28. září do 28. října 1944 vypraveno 184 000 židů, z toho přežilo 1 574 lidí). Poté komandatura SS nabídla terezínským ženám možnost odjet za svými muži do pracovních táborů a tak se stalo, že ženy i s dětmi jely dobrovolně na smrt.

Po poslední vlně transportů Terezín čítal cca jedenáct tisíc židovských vězňů. Náhle chyběli lidé jako pracovní síla, mužské práce tudíž zastoupily ženy, mladiství i děti.

Konec roku 1944 se nesl ve znamení obav vězňů, že tábor bude zlikvidován, ale netrvalo dlouho a přijel nový transport ze Slovenska, který tyto obavy rozptýlil (od prosince v roce 1944 přijelo do Terezínského ghetta cca 1 400 nových židovských vězňů ze Slovenska, kteří byli do Terezína posláni z Osvětimského vyhlazovacího tábora. Tudíž s nimi dorazily i zprávy ohledně toho, jak Osvětim, jakožto továrna na smrt fungovala, to pro mnohé vězně znamenalo konec iluzí ohledně rodinných příslušníků a známých, kteří s transporty odjeli právě na toto místo).

V lednu 1945 Hlavní úřad říšské bezpečnosti vydal rozhodnutí, ve kterém nařizoval poslat do Terezína k pracovnímu nasazení i lidi ze smíšených manželství, například židovsko-árijské manželství (to se týkalo členů ze smíšených rodin z Německa, Rakouska a protektorátu Čechy a Morava). Zhruba do poloviny dubna 1945 bylo do Terezína transportováno 5 736 míšenců a členů smíšených manželství. V tom samém roce do Terezína dorazili i maďarští vězni (cca 1 150), kteří přijeli z Vídně, kde byli nasazeni na opevňovací práce.

Bližící se konec války přidával prohrávajícím nacistům na nervozitě. Terezín byl opět připravován k propagandistickým účelům, které měly sloužit k popření a zahlazení genocidy. Ale na druhé straně byly učiněny kroky, které by v případě potřeby mohly vést k likvidaci zbývajících vězňů v táboře. Tyto kroky se však neobešly bez vln odporu ze strany vězňů a tak byly v Terezíně zastaveny stavební práce na plynové komoře (na druhou stranu stavba takzvaného kachního rybníčku dokončena byla, šlo o jakýsi dvůr či prostranství, které mohlo v případě potřeby sloužit jako uzavřený prostor, kde je možné lidi utopit či postřílet.

V Terezíně se začal projevovat konec války, důležitým aspektem byl vypravený transport Židů z Dánska, kteří autobusy Červeného kříže³⁴ odjeli dne 15. dubna 1945 v pořádku do Švédska. Osvobození bylo na dosah ruky. 24. dubna 1945 odjel z Terezína transport, ve kterém byly rodiny příslušníků SS a i část komandatury. V Terezíně pak následovalo pálení dokumentů z archívů a ničení důkazů o životě vězňů v terezínském ghettu za války (v této situaci při pálení dokumentů poletovaly kusy ghettem, vězňové měli přísný zákaz cokoliv sbírat, i přesto se jim podařilo nějaké získat.

³⁴ Červený kříž, mezinárodní humanitární organizace, vznikla 17. února 1863 v Ženevě, založil ji Jean Henry Dunant, od té doby pomáhá po celém světě lidem v nouzi, dále v ŠVEJNOHA, J. 2008. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha: Úřad Českého červeného kříže.

1. 2. 3. Transporty

Počínaje útlakem židovských příslušníků, začali podléhat registracím³⁵, byli zabavováni jejich majetky a byli vystavováni nelidským podmínkám. To vše vedlo k poslednímu zásahu – k transportům, které vedly k jejich uvěznění do ghatt, koncentračních a vyhlazovacích táborů.

V rámci plánů na vybudování židovské rezervace pro židy z Německa a ze zemí ovládaných nacismem, proběhly první deportace už v říjnu roku 1939. Necelých 1 300 mužů z Ostravy a Frýdku–Místku bylo transportováno do Niska nad Sanem, kde si měli sami zbudovat tábor. Další transporty odjížděly z Vídně na totéž místo, v souladu s přáním Adolfa Hitlera měla být právě Vídeň očištěna od židovských občanů. Tyto deportace ale nebyly dokončeny kvůli novému rozhodnutí nacistického vedení, které chtělo Židy umístit do větších ghatt. Tábor v Nisku byl zrušen, někteří vězni utekli na sovětskou půdu a část se roku 1940 vrátila zpátky do tábora.

Roku 1941 se transporty opět rozjely. Z oblasti protektorátu byli deportováni Židé do ghetta v Lodži a téhož roku v září padlo rozhodnutí o vysídlení Židů z Říše do východních, již podmaněných oblastí. V Lodžském ghettu se počítalo až s šedesáti tisíci lidmi, ale kvůli kapacitě ghetta a následnému přeplnění bylo do Lodže transportováno jen 20 000 židů. Stejně se v Lodžském ghettu potýkali s přelidněním a s tím spojenými problémy, jako například s otázkou zásobování a podobně. Část Židů byla posléze odtud deportována do polského Chelмна, kde byla zavražděna v pojízdných plynových komorách³⁶.

Poté došlo k zákazu vystěhování židovských občanů z Říše a z protektorátu. Ústředna pro židovské vystěhovalectví tak započala nový druh činnosti, a to organizaci deportací do ghetta v Lodži, do Terezína a posléze do dalších táborů. Od 1. října roku 1941 byla v protektorátu zavedena povinná registrace Židů.

16. října v roce 1941 bylo vypraveno prvních pět transportů do Lodžského ghetta, kdy jeden transport čítal asi jeden tisíc lidí. Vybraných tisíc Židů se muselo na místo odjezdu transportů dostavit už několik dní před odjezdem, kde byli zbaveni veškerého svého majetku. S sebou si každý směl vzít zavazadlo do padesáti kil na jednu osobu. Nacistická byrokracie zajistila

³⁵ Registrace židů, Ústředna pro židovské vystěhovalectví (založena 21. července 1939), stala se nejvyšší autoritou v židovských záležitostech, hlavním posláním ústředny bylo vystěhování židovských občanů za hranice říše, od 22. září registroval všechny židy žijící v Protektorátu, podporoval emigraci židů a později obesílal židy, aby se dostavili k deportacím, také zajišťoval majetek deportovaných židů.

³⁶ Pojízdné plynové komory, předchůdce plynových komor ve vyhlazovacích táborech byly pojízdné plynové komory, které byly umístěny v nákladních automobilech.

ztrátu občanství každému deportovanému Židovi. Do Lodže bylo posláno v transportech celkem pět tisíc českých Židů, z kterých přežil pouhý zlomek, zhruba 227.

Dosavadní ghetta a centra pro vyhlazování nemohla pojmout všechny židovské občany z protektorátu, proto z nacistické strany padlo rozhodnutí o jejich umístění i na území protektorátu. Nejprve se uvažovalo o vybudování dvou ghatt v blízkosti velkých měst, ale nakonec se přistoupilo k rozhodnutí o tom, soustředit Židy do Terezína, kde bylo možné židovské občany odříznout od okolního světa.

24. listopadu v roce 1941 byl vypraven první transport, který čítal 342 mužů, jejichž úkol byl vystavět a zbudovat ghetto v Terezíně. Po nich pak následovaly další transporty, kdy do roku 1942 bylo do ghetta z protektorátu umístěno až 61 000 židovských občanů, včetně žen a dětí. Ke konci války, i když už nacisté mohli zjevně tušit svou porážku, bylo do koncentračních táborů deportováno také veliké množství Židů ze smíšených svazků, kteří byli do té doby od transportů ochráněni. Od konce ledna do poloviny března bylo umístěno do ghatt a koncentračních táborů 3 657 židovských míšenců. Do ghetta v Terezíně bylo celkem z českých zemí deportováno více než 74 000 osob židovské příslušnosti.

„Transporty vypravované z Terezína na Východ vlastně naplňovaly podstatu nacistického „konečného řešení židovské otázky“. Terezínský tábor byl předstupněm pekla, které Židy čekalo poté, co opustí jeho hradby. Všichni, kteří po založení ghetta v Terezíně nacistům uvěřili, že zde nyní je jejich domov a že tady budou moci přežít válku, byli otřeseni příkazem k sestavení prvního transportu na Východ již počátkem ledna 1942.“³⁷

³⁷ CHLÁDKOVÁ, L. 2005. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, s. 34.

2. Skutečné příběhy přeživších

2. 1. Život v koncentračním táboře podle Viktora Frankla³⁸ – Osvětim

1. fáze – Příjezd do tábora

První věc, která vězně zaskočí a s kterou se setká, je transport. Je to situace, kdy vězeň prožívá první šok. Sice má u sebe ještě své věci, může být transportován se svojí rodinou, přáteli a známými, ale neví, co se s ním následující dny bude dít. Navíc je vtěsnán do jednoho vagonu vlaku, kde cestuje společně s dalším obrovským množstvím lidí (většinou 80 lidí na vagon). Cestující takovéto výpravy se může jen stěží domnívat, kde přesně je. Jen matně podle stručných a chabých informací předpokládá, že jede nejspíš na nucené práce do nějakého zbrojního podniku, kde potřebují pracovní sílu.

V případě Viktora Frankla, kdy transport zastavil v Osvětimi, nastupuje děs, protože i přes minimální informovanost, někteří vězni už tuší, že jsou v táboře, který je nejen koncentračním, ale také hlavně vyhlazovacím!!! Mimo jiné člověka ohromí i prostředí tábora, vidí ostnaté dráty, nekonečné území plné strážních věží, světlometů, kolony zvláštních strhaných postav a celá ošklivost a strohost tohoto místa.

Po příjezdu následuje tzv. „Begnadigung Wahr“ (šílená víra v omilostnění). Vězně z transportu do tábora uvádějí vězni, kteří nevypadají špatně, jsou dobře živení, usmívají se, na vězně jsou milí a nenuceně přebírají jejich cennosti. Člověka tu tedy přirozeně napadá: „Tak to tu přece nemusí být tak zlé!“

Až poté se vězeň dozví, že tento uvítací výbor je elitní oddíl, který je přímo určený k přijímání vězňů z transportů.³⁹

Selekce

Po vystoupení z transportu přichází na řadu dělení. Zvlášť muži, ženy s dětmi a musejí se odevzdat zavazadla. Vězně se zmocňuje nechápavost této situace. Každá z těchto skupin podstupuje další dělení, všichni podstupují jakousi prohlídku. Ti méně zbědovaní a zdravější a lépe vypadající na jednu stranu (práceschopní), a ti méně šťastní na stranu druhou. Až později vyjde najevo, že skupina, která byla určena jako práceschopná, šla do plynu

³⁸ Viktor Frankl, (1905-1997), byl původem z Rakouska, neurolog, psychiatr, zakladatel existenciální analýzy a logoterapie, od roku 1942 vězněm v koncentračních táborech, nejdéle ve vyhlazovacím táboře Osvětim.

³⁹ FRANKL, V. 1994. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, s. 13-14.

a jejich těla do místního krematoria. Jedná se tedy pro vězně nevědomky o první rozhodnutí o jejich bytí nebo nebytí.⁴⁰

Dezinfekce

Práceschopní vězni poté podstupují takzvanou dezinfekci. Ta spočívá v tom, že se musejí vysvléct donaha (tím jsou zbaveni svých posledních věcí a cenností), poté jsou kompletně oholeni a nahnáni do sprch. Vězňovi tedy zbývá už jen holá existence, jen sama osobnost a už nic jiného nemá a nevlastní.

První reakce

V této chvíli člověk v lágru ztrácí poslední iluze. Další věžňovo chování se projevuje jako „šibeniční humor“, který se stává tváří v tvář skutečnému nebezpečí smrti jakýmsi únikem. Pak nutně následuje zvědavost, co bude následovat a jestli a jak dlouho bude člověk schopen v podmínkách lágru přežít. V takové chvíli je schopen na sebe nahlížet s odstupem a až s mrazivou objektivitou.

V lágrových podmínkách vězeň zažívá svá první překvapení, do jaké míry dokáže být odolný, co vše lidský organismus snese. Příkladem může být neskutečný počet hodin v bdělém stavu beze spánku nebo schopnost usnutí za velmi rušivých podmínek, ačkoliv před tím nebyl dotyčný schopen usnout bez absolutního klidu. Také rány na těle, které se i přes nedostatek hygieny a přístupu k vodě nezanítí nebo naprosto zdravý chrup, ačkoliv zde člověk nemá prostor pro dostatečnou zubní hygienu ani pro pomůcky s ní spojené.

Strach ze smrti, který je v lágru, jako je Osvětim, všudypřítomný po pár dnech ztrácí intenzitu, postupně otupuje. Vězeň, který je stále v tuto chvíli ve stádiu šoku, se smrti nebojí a po pár dnech pro něj plynová komora ztrácí na hrůznosti.

V lágru je známý fenomén „naběhnutí do drátů“, aneb sebevražda naběhnutím do vysokého napětí. Ovšem pod tíhou všudypřítomné hrozící smrti se sebevražda stává pro většinu vězňů bezpředmětná.⁴¹

V táboře se vyskytuje jakýsi druh sebevraždy, při a po které člověk zůstává naživu, respektive už jen jeho tělo, jeho duše umírá. Takovým lidem se říká musulmani.

⁴⁰ FRANKL, V. 1994. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, s. 14.

⁴¹ FRANKL, V. 1994. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, s. 17-19.

Musulmani

Musulman je člověk uvězněný mezi životem a smrtí a je výsledkem systematického ničení člověka. U muslimana proběhla změna jeho lidské podstaty, došlo k jakési dehumanizaci. Svou vizáží připomíná „žijící mrtvolu“, vyhladovělé tělo je potažené pergamenovitou kůží, na končetinách má edémy, všechny svaly jsou zapadlé. Lebka se zdá protažená a delší, oči má zapadlé a jeho pohled je nepřítomný. Neustále mu teče z nosu, chodí pomalu a je s ním spojený typický nepříjemný pach, který způsobuje pocení, krev a výkaly. Díky absolutní „nehygieně“ jsou jeho šaty plné vši a on sám má svrab. Aktivita muslimanů sestávala z živočišného minima. Jejich reakce jsou také omezené, na normální řeč nereagují, pouze na řev. Musliman je svým vlastním živoucím stínem.

Mysl muslimanů nám není známá, ale zprávy lékařů hovoří o změně vnitřního stavu člověka, o jeho ztrátě vůle žít, o extrémní apatii až odevzdanosti. Změny v muslimanově duševní oblasti se bezesporu pojily s tělesnou vyčerpaností, se zničenými sociálními vazbami a také se ztrátou citovosti. Důležitým faktorem je trýznění hladem, ale podle klinické kasuistiky⁴² není syndrom muslimanů totožný s nemocí z hladu.

Musulman posléze propadl až na úplné dno lágrovské hierarchie. Byl zesláblý, všude se motal, nepracoval tak dobře jako ostatní. To znamená, že byl od dozorců často bit, odstrkovan. Byl také terčem výsměchu, vzteku, zloby, žertů, krutosti a ponižování. Od ostatních vězňů byl jaksi izolován, byl přehlížen a tak se na procesu jeho dehumanizace podíleli i spoluvězni.

Musulmani byli využíváni na ty nejtěžší práce v lágru a tvořili speciální komando. Například pracovali v lomech a v podzemních štolách, tahali těžká břemena apod. Takže pokud musliman nezemřel při těchto těžkých pracích, opuštěně bloumal po lágru, zemřel v nějakém koutě, při pochodu, při nástupu na Appelplatz⁴³, po ranách od esesmana nebo kápa nebo prostě proto, že už mu došly všechny síly.⁴⁴

⁴² Klinická kazuistika, je studium všech dostupných písemných a jiných materiálů daného jedince ve smyslu diagnostického hodnocení a následné zformování závěrů, používá se v psychologii, pedagogice, sociologii a v poradenství, slouží k ilustraci nebo k vyvození jistých teoretických závěrů, k pravdivému popisu konkrétních případů nebo příběhů, které se klientovi staly

⁴³ Appelplatz, místo, kde se každé ráno a večer konaly nástupy vězňů, nacisté si každé ráno a večer ověřovali počet uprchlíků z tábora, nástupy leckdy trvaly i několik hodin.

⁴⁴ Ráda bych v souvislosti s tímto tématem připomenula, že dne 8. 9. 2011 proběhla vernisáž výstavy Yehudy Bacona v Českém centru v Praze. Bacon (narozen v roce 1929) spolu s rodiči a sestrou Hanou odešli z Ostravy třetím transportem do Terezína a odtud transportem do Osvětimi – Birkenau, do tzv. rodinného tábora. Při likvidaci rodinného tábora se dostal Yehuda mezi tzv. Birkenau boys. V roce 1946 se vystěhoval do Palestiny,

Rady od starších vězňů

Nově příchozí se setkávají s vězni, kteří jsou v lágru již delší dobu. Jejich rady jsou tedy cennou pomůckou, jak v tamějších podmínkách přežít a nějak fungovat. Už jen fakt, že tu byli schopni určitý čas přečkat, je důvodem poslechnout jejich doporučení. Mezi jejich rady převážně patřila skutečnost, že každý vězeň by se měl snažit vypadat co nejzdravěji a tudíž práce schopně. Měl by každý den dodržovat hygienu a holit se, aby jeho tváře vypadaly růžověji a z každého denního přídělů jídla si alespoň část ponechat na horší časy, protože každého v lágru sužuje hlad díky minimálním přídělům (zpravidla jedné polévky, kusu chleba a občas i kostky margarínu nebo kusem salámu na den).

„Jen o jedno vás prosím a radím vám, abyste se holili pokud možno denně, čímkoliv, třeba střepinou skla nebo dejte třeba poslední kousek chleba tomu, kdo vás oholí. Budete pak vypadat mladší a při prohlídce budou vaše tváře růžovější. Jen ne onemocnět, jenom nevypadat nemocně. Chcete-li zůstat naživu, pak pro to existuje jen jediný prostředek: budit dojem, že jste schopni práce.“⁴⁵

2. fáze—život v lágru

Apatie

Druhá fáze obsahuje už samotný život v koncentračním táboře. Zahrnuje změny v chování, které jsou nutné k přežití na takovém místě. Další vlastností, kterou zde člověk získává je apatie.

Apatie nastupuje během několika dní. Po stádiu šoku nastává pozvolné odumírání vnitřního života člověka. Je to důsledek potlačování hnutí mysli. Vězeň v sobě musí tlumit všechny své touhy, jako je například touha po rodině a po svých blízkých, také se snaží nevidět ošklivost prostředí, ve kterém se nachází.

Na začátku je velmi těžké pozorovat například při nástupu týráni kamaráda, ale za pár dní se situace mění. Vězeň se pak už na stejnou situaci dívá, neuhýbá očima, vůči takovýmto situacím je otupen, stávají se pro něj běžné.

následovalo studium na Akademii výtvarného umění Becalet v Jeruzalémě, studijní pobyty v zahraničí. Jedním z centrálních témat jeho tvorby jsou právě muslimani.

⁴⁵ FRANKL, V. 2006. *A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 30.

Není výjimkou, že si ještě z teplé mrtvolky kamaráda ostatní vězňové berou, co se jim zrovna hodí. Ať už jde o kvalitnější obuv nebo o teplejší kabát a ostatní tomu laxně přihlížejí. Pro člověka ve druhé fázi je pohled na mrtvé běžnou skutečností. Je „normální“ vidět mrtvého známého a necítit pohnutí myslí nad jeho ztrátou, místo toho je zde netečnost a ztráta sentimentu. Lhostejnost začíná fungovat i vůči bití. Mění se důležitost tělesné existence na důležitější existenci duševní. Tělesná bolest ustupuje zcela do pozadí bolesti duše.

Ale současně působí apatie jako přirozená obranná reakce, ke které u vězně nutně dochází. Prožívaná skutečnost okolo je utlumena a vše se soustředí na jediné – zůstat naživu.

Sny

V koncentračním táboře je duševní život na primitivní úrovni a právě na snech vězňů je tato primitivita zřetelná. O čem se tedy vězni zdá? Nejčastěji se to týká nejzákladnějších potřeb a tužeb, které nejsou uspokojovány. Je to tedy především snění o jídle, horké vaně, o své vlastní teplé posteli (v lágru jsou vězni ubytováni ve velmi stísněných podmínkách, spí na palandách a na jedno patro připadá až 9 lidí, kteří si i v té nejtuzší zimě musí vystačit se dvěma dekami).

Hlad

Člověk v koncentračním táboře je denně sužován neuvěřitelným hladem a to časem nutně vede k podvýživě. Neustálý hlad je pro vězně trápením, které ovládá celý jeho duševní život. Ten je celý degradován na touhu uspokojit potravní pud.

Díky vyhladovělému stavu a všudypřítomné touze jíst, vězeň o jídle i velmi často mluví. Vyměňuje si s ostatními recepty a dopodrobna plánuje, co všechno uvaří na hostinu po propuštění z tábora. Právě takovým se v táboře říkalo „žaludeční onanisti“⁴⁶.

Pro představu, celodenní příděl jídla v táboře zahrnoval:

- 1x denně příděl chleba
- 1x denně talíř vodové polévky
- 1x denně takzvané „přilepšení“, což bylo každý den jiné, například 20 gramů margarínu, kus syra nebo salámu, lžička umělého medu nebo marmelády

⁴⁶ Žaludeční onanisti, tak říkal Viktor Frankl lidem v koncentračním táboře Osvětim, kteří se neustálým uvažováním o jídle dočista mučili, dále v knize FRANKL, V. 2006. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

K chabé stravě je třeba vzít na zřetel těžkou každodenní práci, nekvalitní oblečení, mizivou hygienu a nedostatečné podmínky k odpočinku.

Všechny zmíněné aspekty se odrážejí na tělesné stránce vězně. V táboře se hojně diskutovalo o „nejlepší metodě stravování“. Byly tu dvě možnosti. Buďto si nechat něco z přidělu i po zbytek dne, aby vězni něco zbylo, až pocítí velký hlad (to ovšem neslo riziko krádeže jídla), nebo všechno hned sníst a alespoň na chvíli zahnat nejpalčivější hlad.

Sexualita

Sexualita v táboře je v útlumu, pud pohlavní je umlčen pudem potravním, podvýživou a i ve snech vězňů se sexualita spíše nevyskytuje. Naopak jsou častá takzvaná „vytěsněná přání“.. Tím jsou myšlena přání spojená s láskou a citovostí.

Politika a náboženství

Politika je v táboře na denním pořádku. Všude se spekuluje o válce, jak pokračuje, jestli už přicházejí vyhlídky na její ukončení a podobně. Disponuje se zde s nicotnými informacemi, ale občas se do tábora dostane nová informace díky novým transportům.

Náboženství se také hojně pěstuje a je důležitým bodem místního života věřících. Výjimkou nejsou tajně organizované modlitby a bohoslužby.

„Jakmile vzklíčí zájem vězňů o náboženství, je nad všechno pomýšlení vroucí. Nově přichozí obyvatel tábora bývá často překvapen, ba otřesen živostí a hloubkou náboženského citění. Nejpůsobivější jsou improvizované modlitby a bohoslužby, které jsme zažívali v koutě baráku nebo v temném, zarýglovaném dobytčím vagoně, v němž jsme byli unavení, hladoví a zmrzlí dopravování po práci za vzdáleného pracoviště v promočených hadrech zpět do lágru“⁴⁷

Únik do sebe

Vězni v lágru přeci ještě něco zbývá, a to něco, je vzpomínka na milovaného člověka. V těch nejobtížnějších chvílích se k němu utíká, představuje si ho, skoro ho vidí. A milovaná osoba jako by mu skutečně odpovídala, natolik je daná představa pro vězně živá. Z toho vyplývá, že láska nemusí nutně souviset s naším tělesným bytím, ale souvisí především s bytím duševním, kde se stává láskou naší vlastní bez ohledu na místo a čas. Dalším únikem

⁴⁷ FRANKL, V. 2006. A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 44-45.

od všední táborové reality je útek do minulosti. Ve své mysli se vězeň vrací do všedních situací svého minulého života před uvězněním v táboře.

Veliká emocionální intenzita dává některým vězňům schopnost velkého prožitku umění a přírody.

Umění v koncentračním táboře

Občas se v lágru organizovaly improvizované kabarety, kde se vyprávěly vtipy, zpívalo se a recitovalo. Takovéto akce měli schopnost odreagování se, ale přišlo-li se na to, že se vězeň účastní něčeho takového, riskoval svůj denní příděl polévky. Recitovalo se i v době přidělu jídla, aby se vyplnila dlouhá chvíle čekání ve frontě. Samotný recitátor, či zpěvák si nejednou svým hlasem vysloužil porci navíc.

Lágrový humor

V táboře se vyskytuje v náznacích občas humor. Je to další prostředek k duševnímu přežití.

„Je-li vůle k humoru coby pokus vidět věci v jakési komické perspektivě jakýmsi trikem, pak to ale je trik, který spadá do kategorie umění života. Že něco takového je možné i v koncentračním táboře, je dáno tím, že život v lágru je plný kontrastů, a proto předpokladem těchto kontrastních účinků je opět jistá relativita všeho utrpení.“⁴⁸

Člověka zde přepadá zamyšlení se nad relativností velikosti lidského utrpení. Je-li tomu tak, tak i jen nepatrná, bezvýznamná a maličká věc, je schopná člověku způsobit radost.

Touha po samotě

Je nanejvýš pochopitelné, že na takovém místě, jako je lágr, kde jsou všechny činnosti prováděny hromadně, člověk zatouží po chvilce samoty. Chtíč ukradnout si alespoň malou chvíli jen pro sebe sama.

⁴⁸ FRANKL, V. 2006. *A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 55.

„Ustavičná společnost velkého množství druhů utrpení, v každou denní i noční dobu a při všech banálních úkonech všedního dne, často vytvoří neodolatelnou touhu z této neustále vynucené společnosti alespoň na chvílku uniknout. Je to hluboké přání zůstat sám se sebou.“⁴⁹

Osud si zahrává

Život člověka má v lágru zvláštní význam. Lépe řečeno, život člověka tu znamená pouze to, co jeho vězeňské číslo, které musí za každou cenu souhlasit a odpovídat přesným počtům vězňů (například při transportech nemocných, když někdo chyběl, přidali k nim i mrtvého, aby transport početně souhlasil). Celá důležitost a závažnost lidského bytí se zde vtěsná do pouhého čísla., které má pro vězně absolutní význam. Zajišťuje mu jeho osud a představuje vše, co je. Jeho minulost i jméno.

Nebylo výjimkou, že si vězni vyměnili svá vězeňská čísla a tím i jména a identity jiných lidí. Například opět při sestavování transportů, kdy nacisté rozdělili dva bratry. Jeden z nich měl jet a druhý nikoliv. Když povolil většinou lágrový stařešina (ten měl při sestavování transportů velké slovo), tak si jednoduše jeden z bratrů číslo vyměnil s někým jiným, kdo naopak chtěl jet. Protože v táboře neexistovaly žádné doklady, byly výměny velice jednoduše možné.

Podrážděnost

O apatii vězňů jsem se již zmínila, má své duševní i tělesné příčiny, stejně jako podrážděnost. Je to jeden z typických znaků, který se ve vězňově psychice vyskytuje a je typický. Stejně jako u apatie patří mezi spouštěče nedostatek odpočinku a hlad (nutno ještě říci, že spánek v lágru, který je už tak dost krátký, neustále ruší otravný hmyz z důvodů nedostatečné hygieny). Také zde hraje roli fakt, že vězeň nemá přístup k nikotinu a kofeinu, tedy k běžným odbourávačům, které jak podrážděnost, tak i apatii do určité míry zmírňují.

Podrážděnost vyvolávají psychické příčiny. Nejdůležitějším faktorem, který tento stav vyvolává, je komplex méněcennosti. Vězeň byl zvyklý ve svém předchozím životě na svobodě nějak reagovat, něco mít, nějak se chovat. Lépe řečeno, prostě něco znamenat. Člověku se daná situace po příjezdu do tábora mění. Najednou se z někoho stává nikdo, pouhé číslo, ke kterému se přistupuje stejně jako k ostatním.

⁴⁹ FRANKL, V. 2006. *A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 61 – 62.

Výjimkou byli ti vězni, kteří byli určeni za kápa⁵⁰, správce skladů, kuchaře a podobně. Z nich se naopak stala jakási privilegovaná velecenná minorita lágru. Svůj komplex méněcennosti si pak léčili tím, že sami sebe pokládali za někoho velice podobného samovládcí. Tudíž muselo nutně docházet ke střetům této nadřazené minority s většinovou majoritou. Například u výdeje přidělů jídla, tam podrážděnost přímo graduje. Díky tomuto jevu docházelo často ke rvačkám a k šarvátkám. Podrážděnost se tedy dokáže i ve vyhladovělém a unaveném vězni zapálit a vést k afektu.

Vnitřní svoboda

Z dřívějšího výkladu je jasně vidět, že život vězně v lágru je do značné míry určován okolím a sociálními vlivy, které se v táboře vyskytují. Následuje nutně zamyšlení se nad lidskou svobodou. Svobodný postoj vnitřního vězněva já, existuje v lágru vůbec?

„Kdo z těch, kteří prožili koncentrační tábor, by nemohl vyprávět o lidech, kteří chodili po apelplatzech nebo po ubikacích a rozdávali tu dobré slovo, tu poslední sousto chleba? Třebaže jich bylo málo, přece jsou důkazem toho, že lze člověku v koncentračním táboře vzít všechno kromě jednoho: kromě nejvyšší lidské svobody, která mu dovoluje zaujmout k daným poměrům postoj. A možnost výběru byla! Každý den a každá hodina v lágru dávaly tisíce příležitostí k vnitřnímu rozhodnutí, které bylo rozhodnutím pro nebo proti propadnutí člověka těm okolním silám, které hrozili ukradnout mu to nejvlastnější, jeho vnitřní svobodu, a svěst ho k tomu, aby se zřekl své vlastní svobody a důstojnosti a stal se pouhým míčem na hraní, pouhým objektem vnějších podmínek a nechal se od nich proměnit v typického koncentračníka.“⁵¹

To, co se s člověkem po nástupu do tábora stane, je vždy prostým vnitřním rozhodnutím. Je tedy možné, aby se poté člověk sám rozhodnul, co se z něj stane. Vždy je to ale otázka vnitřních pochodů a vůle.

Psychologie lágrové stráže

Je neuvěřitelné, kolik bolesti a utrpení dokázala lágrová stráž rozdávat svému okolí, jak je to vůbec možné? Je důležité vzít v potaz, že do dozorčích družstev se při sestavování bral ohled i na sadistické sklony, které bývaly vstupenkou do takového uskupení, sadismus byl u strážů přímo vyhledáván.

⁵⁰Kápo, vězeň, který byl naverbovaný svými únosci, tedy nacisty, na dozorování ostatních vězňů.

⁵¹FRANKL, V. 2006. *A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 77 – 78.

Dalším faktem, proč se stráž chovala, jak se chovala, je otupělost i na jejich straně. Za své působení v táboře viděli denně nespočetně násilných činů a brutalit, které k nim přicházely v pravidelných dávkách. Citová zatvrdlost tudíž musela nutně následovat. Je důležité poznamenat, že všichni, kdo v lágrové strážce působili, nebyli stejní. Byli mezi nimi i sabotéři. A jako v běžné populaci existují, i v táboře byly dva druhy lidí, které lze jednoduše rozdělit na lidi se slušností a lidi bez slušnosti. Obě tyto skupiny se vyskytují naprosto všude, v jakémkoliv společenství, či uskupení. A tak, jak se obě skupiny neustále střetávají, tak i v koncentračním táboře lze najít v dobru zlo a ve zlu dobro.

„Snad ještě žádná generace nepoznala člověka tak, jako ho poznala generace naše. Co je tedy člověk? Je to bytost, která vynalezla spalovací pece. Je to však současně i bytost, která šla do plynových komor vzpřímeně a s modlitbou na rtech.“⁵²

3. fáze – Po osvobození z lágru

Tuto fázi doprovází po stavu totálního napětí, stav úplného vnitřního uvolnění.

Vězni nějakou dobu trvá, než si uvědomí skutečnou hloubku svobody, která se mu náhle dostala. Sice se o ní v lágru nespočetněkrát mluvilo, ale najednou, když je to tady, je to slovo jaksi otřelé. Svoboda skutečná, ne pouze diskutovaná, je nyní ve světle skutečnosti věznem nedoceňovaná. Důvodem je, že okamžik svobody ještě nedosáhl úplného uvědomění.

V tomto okamžiku vězeň zachycuje jen záblesky radosti, ještě není ve stavu plného uvědomění⁵³. Vysvětlení tohoto jevu nám dává depersonalizace, kdy se člověku všechno jeví jako ve snu, jako neskutečné a tudíž se tomu nedá věřit. Vězeň je obezřetný a opatrný, vždyť už ho tolikrát zkoušeli, proč by toto mělo být jiné? Duše má více překážek a zátarasů než tělo, které uvěří rychleji (po osvobození vězni jedí celé hodiny).

Když se vězeň dostane do jiného prostředí, po nějaké době začíná mluvit o tom, co prožil, je až k nezastavení, to je typické pro lidi, kteří byli určitou dobu pod velikým tlakem.

Po nějaké době svoboda člověka dostihne v plné síle, odbourají se bariéry, které bránily v přijetí nové situace. Nastupuje prozření, přijmutí okolností a nový život začíná.

⁵² FRANKL, V. 2006. *A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 99.

⁵³ Depersonalizace, zdání neskutečnosti sebe sama, osoba se cítí oddělaná od svého duševního či tělesného bytí.

„Ale onoho dne, v tu hodinu, začal tvůj nový život, víš to! Krůček za krůčkem, jinak ani nelze, vstupuješ do tohoto nového života, stáváš se opět člověkem.“⁵⁴

Uvolnění tlaku

Situace přechodu ze světa koncentračního tábora do světa svobodného, vstup z neustále přítomného napětí a strachu do klidu normálního života není úplně jednoduchý a má své překážky. Člověk, který byl tak dlouhou dobu pod tak velkým stresem je náchylný k psychickým následkům. Na určitém množství lidí po propuštění se projevilo jakési udržení pohledu moci a násilí. Měli pocit, že by se měli mstít, dá se tedy říci, že z utlačovaných se stávali utlačovatelé. Je nelehkým úkolem takového člověka přesvědčit o opaku, že každé násilí a každé bezpráví je špatné.

Rizikovým faktorem při návratu do skutečnosti je také zahořklost a zklamání. Když se člověk vrátí a lidé v okolí mu stále dokola opakují, že o ničem nevěděli, ptá se, jestli jeho utrpení mělo nějaký význam.

Naopak zklamání vězeň pociťuje z okolí, z jeho netečnosti, kdy by se nejraději někam schoval a nemusel se s tímto konfrontovat.

Je nutné pro každého vězně a potom i pro osvobozeného člověka, mít nějaký bod do budoucna, ke kterému se může upírat, ke kterému se může po osvobození uchýlit (už jen proto, že to může být to jediné, co mu zbylo, protože spousta lidí v koncentračních táborech ztratila všechny blízké a často celou rodinu). Právě ztráta té nejmilovanější osoby je velice bolestná, v táboře si vězni každý den představovali setkání s milovanou osobou, o to je těžší fakt, že už se s ní neshledá.

„Tak nebo onak, jednou nastane pro každého osvobozeného vězně den, kdy se ohlédne za vším, co v koncentračním táboře prožil, a bude při tom mít zvláštní pocit: nebude moci pochopit, jak bylo možné přestát všechno to, co od něho život v koncentračním táboře vyžadoval. A jak pro něj nastal den – den svobody – kdy se mu to vše jevílo jako krásný sen, pak také přijde den, kdy mu vše, co v lágru prožil, připadne jako zlý sen. Korunován však

⁵⁴ FRANKL, V. 2006. *A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 102.

bude tento prožitek navrátilce nádherným pocitem, že se po všem tom protrpěném už ničeho na světě nemusí bát – ničeho, kromě svého Boha.“⁵⁵

⁵⁵ FRANKL, V. 2006. *A Přesto životu říci ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 105.

2. 2. Život v koncentračním táboře podle Shlomo Venezii⁵⁶ – Osvětim

Tuto knihu jsem pro svou diplomovou práci zvolila hlavně z důvodů, že je výjimečná svým samotným charakterem. Na rozdíl od pohledu osvětimského vězně, který jsme našli v popisech Viktora Frankla, se nám zde naskýtá pohled nový. Shlomo Venezia nám dovoluje proniknout do světa členů osvětimského Sonderkommanda.

Dětství a předválečná situace

Shlomo Venezia začíná své vyprávění v dětství v Řecku. Autor pocházel z velké rodiny s pěti dětmi, jeho otec zemřel, když bylo Shlomovi 5 let. Poprvé se s válkou setkal v roce 1938, když Itálie vyhlásila takzvané rasové zákony⁵⁷. Díky nim byl Shlomův bratr vyloučen ze studií v Itálii a poslán nazpět do Řecka.

Co se týkalo předválečné situace Židů v Soluni, tak v té době zde žilo zhruba 60 000 Židů, sám autor ale patřil mezi minoritu italských Židů, kterých žilo ve městě okolo 300. Právě italská Židům měla jisté výhody na rozdíl od ostatních Židů (děti mohly například chodit do italských škol, kde dostávaly zadarmo učebnice a jedly ve školní jídelně, ostatní Židé, kteří nebyli italského původu, chodili do škol židovských).

Židovský život v Soluni se dělil do zhruba 6 ti židovských čtvrtí, které byly většinou velice chudé. Vztahy mezi židovskými obyvateli a nežidovskými nebyly nijak výjimečné.

Začátek války v Soluni

S blížící se válkou se lidé stávali neklidní, debatovali mezi sebou a hledali výklady situace v Tóře. Ale situace, kdy se válka skutečně dostala do povědomí, byla italská okupace Albánie⁵⁸. Bylo to hlavně proto, že než Italové vstoupili do Albánie, tak bombardovali i Soluň.

⁵⁶ Shlomo Venezia (1923-2012), jeden z posledních přeživších členů Sonderkommanda z Březinky, patřil mezi nejvýznamnější svědky holocaustu.

⁵⁷ Rasové zákony, vytyčovaly říšské občanství, byl to také prostředek, na jehož základě nacisté prováděli rasovou diskriminaci a posléze genocidu, jsou to především dva ústavní zákony německého Říšského sněmu z roku 1935 (později rozšířené do ostatních zemí, ovládaných nacisty za druhé světové války, Itálie vyhlásila rasové zákony v roce 1938), je to zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve a německé cti, dále v knize SOMMERVILLE, M. 2004. *Encyklopedie Druhé světové války*. Praha: Naše vojsko.

⁵⁸ Italská okupace Albánie, završení dlouhodobého plánu Itálie zvýšit svůj vliv na Balkáně, invaze fašistických vojsk trvala od roku 1939 do roku 1944, více informací v knize HRADEČNÝ, P. 2008. *Dějiny Albánie*. Praha: Lidové noviny.

S příchodem Němců se situace soluňských Židů změnila, na základě příkazu v roce 1942 se měla židovská čtvrť uzavřít ostnatými dráty a začátkem roku 1943 začaly ze Soluně odjíždět první transporty.

Transporty byly vypravovány v brzkých ranních hodinách, kdy ještě většina soluňských obyvatel spala. Tento čas byl vybrán úmyslně, aby transporty probíhaly pokud možno nenápadně. Židé, kteří ještě nebyli deportováni, se přesouvali do Atén, kde hledali útočiště, protože Atény v té době stále spadaly pod Italskou správu.

Situace po 8. září 1943

Všude po Aténách se vědělo, že Itálie zažádala o příměří, to znamená, že Němci nad celým městem převzali kontrolu. První, co chtěli vyřešit, byla situace italských vojáků, kterých bylo po celých Aténách mnoho. Italští vojáci dostali na výběr. Mohli být dál činní ve válce, ale pod německými ozbrojenými silami, anebo se mohli vrátit domů do Itálie (pro obě volby se vojáci museli hlásit v jiné kanceláři, když chtěli jet domů, dostali pokyny, kdy a kam se mají dostavit, ale místo cesty do Itálie je čekal transport do Německa na nucené práce).

Zatýkání Židů

V březnu 1944 zajali v synagoze Němci spolu s ostatními Židy v Aténách i Shlomo Venezia, všechny poté převezli do vězení v Chaidari⁵⁹. Autor píše, že zatčených Židů bylo okolo 150 a protože nebyl v hlavní budově věznice dostatek místa, umístili je všechny do sprch na dvoře věznice. Toto byl první velký šok, se kterým byli tito židé poprvé konfrontováni. Náhle byli zavřeni v nedůstojných prostorách bez postelí a dostatku místa. Z venku slyšeli výstřely z poprav politických vězňů, které se odehrávaly jen několik málo metrů od nich. V těchto podmínkách byli nuceni zůstat 7 nebo 8 dní.

Deportace

Podle vyprávění Shloma Venezii transport proběhl 1 dubna 1944. Nejprve Němci nahnali Židy na dvůr, pak nakázali najít známé a rodinné příslušníky (to Němci nedělali z žádné blahosklonnosti vůči Židům a jejich rodinám, ale z toho důvodu, že když byl člověk pohromadě se svými blízkými, byla myšlenka na útěk mizivější). Když dorazili na nádraží, již

⁵⁹ Vězení v Chaidari, Řecko, za druhé světové války zde byli shromažďováni židé z řeckých oblastí k následné deportaci do koncentračních táborů.

zde stály připravené dobytčáky⁶⁰. Ve vagonu byla na podlaze pouze prkna, takový větší kýbl a jako strava tu byly tři bedny, ve kterých byla mrkev a rozinky. Na celý vagon byl čtyři malá okna, ostatné dráty se do nich připevnilly až ve Vídni (protože to byly první transporty z Atén, tak vlaky ještě nebyly upravené).

Jeden vagon transportu čítal zhruba 70 až 80 lidí. Z Atén do Soluně cesta trvala dva dny, další dva dny trvala cesta ještě řeckým územím, pak transport projel Jugoslávií a Rakouskem. Další zastávkou na nakládku uhlí bylo Brno a pak už vlak zastavil jen v cíli na Judenrampe⁷ v Osvětimi-Březince. Venezia počítá, že cesta trvala zhruba 11 dní.

První chvíle v Osvětimi-Březince

Po příjezdu na Judenrampe⁶¹ zavládl neopsatelný chaos, lidé se snažili co nejrychleji vystoupit z vagonů a když měli Němci pocit, že to nebylo dostatečně rychlé, nebo si lidé při vystupování snažili navzájem pomáhat, začali je mlátit. Pak rozehnali ženy s dětmi a muže zvlášť, pak nastoupil důstojník a doktor v jedné osobě a začal muže posílat napravo, či nalevo, podle práce schopnosti (přičemž vězni důstojníkem označení jako práce schopní a poslaní na špatnou stranu pokračovali na smrt do plynových komor). Celý proces od vystoupení z vagonu až do konce selekce trval asi dvě hodiny.

Skupina, kde byl i Shlomo Venezia pak pokračovala pak cca tři kilometry pěšky do tábora Osvětimi I⁶². Věžně posměšně přivítal nápis na bráně Osvětimi I. Arbeit macht frei (Práce osvobozuje). Po vstupu do tábora se museli židé seřadit a čekat na další povely, když konečně důstojník dorazil, zavelel jít do Březinky.

⁶⁰ Dobytčáky, vlakové vagóny, kterými byli přepravováni vězni do koncentračních táborů během druhé světové války, neodpovídaly v žádném případě důstojným podmínkám, v jednom vagonu bylo převáženo až 80 osob, spousta vězňů díky těmto nelidským podmínkám transport nepřežila.

⁶¹ Judenrampe, rampa, kde od března 1942 do května 1944, kam přijížděly transporty a kde byli židé podrobováni selekci, Judenrampe byla umístěna mezi Březinkou a Osvětimí I. (Od konce května 1944 začala fungovat druhá rampa, která vedla až do samotného tábora).

⁶² Osvětim I, Auschwitz I, základní tábor v Osvětimi, později se stal kmenovým táborem pro celou síť nových táborů, sídlilo zde velitelství tábora, správa SS, nemocnice SS, táborové gestapo, strážnice SS a kancelář vedoucího tábora, hospodářské baráky, příjem vězňů, blok sterilizačních pokusů, dům velitele tábora, plynová komora a krematorium, sklad cyklonu B a bývalého majetku vězňů, táborová kuchyně a shromaždiště, tzv. Appelplatz, dále v knize SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

Po příchodu do Březinky⁶³ čekala vězně takzvaná Zentralsauna⁶⁴, to byla budova určená na dezinfekci oděvů vězňů a k dezinfekci vězňů samotných. Všichni se museli svléknout donaha (bylo zde riziko druhé selekce, kdo vysvěčený nevypadal dosti zdravě, šel opět do plynu) a nechat se oholit. Pak následovala místnost se sprchami a následně tetovací místnost, kde se vězňům tetovala pomocí ostrého pera se špicí a inkoustu registrační čísla na paži. Pak vězni dostali oblečení, které bylo většinou vydezinfikované a použité od vězňů před nimi.

Po veškerých procedurách v Zentralsauně zavedli vězně do protějšího baráku, kde zůstali až do dalšího dne. Další den přišla stráž a vězně přesunula do mužského karanténního tábora, který se nacházel v sektoru BIIa⁶⁵. V Baráku se měli všichni rozdělit po pěti na jednu postel.

Běžný den v mužském karanténním táboře

Uvnitř tohoto sektoru měli všichni vězni právo na pohyb, mohlo se mluvit i s ostatními vězni (možnost mluvit s ostatními lidé moc nevyužívali, jednak zde existovala jazyková bariéra s mnoha spoluvězni a jednak se zde lidé spíše uzavírali do sebe, než aby si s někým o společných útrapách promluvili). Zde vězni skoro nepracovali. Na apel se chodilo vždy ráno a večer, stávalo se, že apel trval i několik hodin a nikdo se při něm nesměl ani pohnout, to pak dostal výprask od stráže. Po ranním apelu následovala práce. To ale pro věrně v karanténě znamenalo jen například trhat plevel, nebo sektor trochu uklízet, protože zde vězni ještě nebyli přiřazeni do žádných pracovních komand.

Baráky v karanténě měli dva vchody, vzadu a vepředu, uvnitř byly dvě malé místnosti a poté už jen lůžka, která byla rozestavěná po třech patrech a na každém se spalo minimálně po pěti lidech („nejvýhodnější lůžka“ byla mezi vězni určená ta prostřední, protože ta úplně nahoře byla blízko oknům, ta byla často rozbitá a šla od nich zima a nejspodnější lůžka skýtala jistá rizika propadávání nevábných věcí skrz prkna, když si vězeň nestihl dojít na latrínu).

⁶³ Osvětim-Březinka, Auschwitz-Birkenau, také nazývaný K L Auschwitz II–Birkenau, tábor postavený po Osvětimi I, v nacistické dokumentaci měl až do roku 1944 status zajateckého tábora, sloužil k ubytování vězňů a díky velkému počtu krematorií i k vyražďování vězňů, v táboře se nacházela hlavní strážnice SS, ženský tábor, karanténa, terezínský rodinný tábor, maďarský židovský tábor, mužský tábor, cikánský tábor, táborová nemocnice, sklad věcí uloupených zavražděným, tábor ve výstavbě, krematoria II-V, spalovací hranice a velitelství tábora, dále v knize SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

⁶⁴ Zentralsauna, místo pro desinfekci a registraci vězňů v koncentračním táboře Osvětim.

⁶⁵ BIIa, sektor v Auschwitz-Birkenau, byla v něm umístěna tzv. karanténa, dále v knize SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

Vybírání vězňů pro vstup do sonderkommanda

Do karanténního tábora většinou přicházeli důstojníci zhruba po třech týdnech od začátku pobytu vězňů v Osvětimi. Poté přivolali vězně k apelu a každý vězeň musel říct, jaké ovládá řemeslo. Ze všech vězňů v mužském karanténním táboře vybrali asi osmdesát mužů, pro které si druhý den přišli a odvedli je do sektoru BIId⁶⁶, což byl sektor v Březince určený pro muže.

Vstup do sektoru BIId byl pro vězně docela šokující, jak zmiňuje Shlomo Venezia.

„První dojem při vstupu do lágru d byl hodně zdrcující. Naše skupina prošla nejdřív barákem esesmanů, který stál při vchodu do každého sektoru a zaručoval jim přehled nad tím, kdo vchází a vychází z tábora. Za barákem jsem si po pravé straně okamžitě všiml nádrže s vodou. Pak moje oči přelétly šibenici v jednom z jejích rohů, pohled na ni mě hluboce poznamenal, řekl jsem si: To je tedy přivítání!“⁶⁷

Celý lágr měl dvě řady baráků a úplně uprostřed stála budova sonderkommanda (když Shloma Venezia do sonderkommanda přijímali, ptali se, zda ví, co bude jeho úkolem, odpověděl, že neví a že je mu to jedno, hlavně když bude mít co jíst a nezemře: sám říká, že kdyby věděl, o co přesně jde, nikdy by k práci v sonderkommandu nesvolil). Toto zvláštní komando bylo vždy za určitý čas likvidováno a nahrazováno novým sonderkommandem. Bylo to hlavně z toho důvodu, aby nezůstávali žádní svědci⁶⁸.

Sonderkommando

Barák určený členům sonderkommanda se v podstatě nijak nelišil od ostatních baráků v lágru, kromě té skutečnosti, že byl kolem dokola obehnan plotem s ostnatými dráty, které členy zvláštního komanda izolovali od ostatních mužských vězňů. Z toho vyplývá, že komunikace s ostatními vězni byla zapovězená a přísně střežená. Později se místo změnilo. Sonderkommando umístili do společné ložnice, která se nacházela přímo v místě krematoria (úplně ke konci fungování Osvětimi jakožto vyhlazovacího tábora, se sonderkommando přesunulo opět do sektoru BIId, kvůli následné demontáži krematorií).

⁶⁶ BIId, sektor v Auschwitz-Birkenau, byl v něm umístěn mužský tábor, dále v knize SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

⁶⁷ VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Grada Publishing, a. s., s. 64.

⁶⁸ Do koncentračního tábora Lublín–Majdanek bylo 28. 2. 1944 posláno zhruba 200 členů sonderkommanda k následné likvidaci.

Shlomo Venezia se poprvé setkal se skutečnou činností sonderkommanda v Bunkru II⁶⁹. Ten se nacházel kousek od tábora, za březovým lesíkem. Bylo to takové malé stavení. Členové sonderkommanda museli dohlédnout, aby se všichni vězni seřazení před tímto baráčkem svlékli donaha a vešli dovnitř (s tím nebyvaly problémy, protože vězňům se většinou řeklo, že jdou do sprch a poté dostanou nějaké jídlo). Když byli všichni uvnitř, přijelo nákladní vozidlo, z něj vystoupil Němec, který vyšplhal na střechu baráku, otevřel poklop a malým otvorem ve střeše nasypal dovnitř jed a poklop opět zavřel. Lidé uvnitř se do jednoho udusili. Za barákem už byly připravené hořící jámy, ve kterých se poté mrtvá těla páčila.

„Němci nás tudíž poslali na druhou stranu domku, tam, kde hořely jámy. Nařídili nám vynést těla z plynové komory a naskládat je před oheň. Já do plynové komory nešel, zůstal jsem venku a chodil mezi plynovou komorou a jámami. Jiní členové sonderkommanda, kteří měli v porovnání s námi více zkušeností, dostali za úkol rozmisťovat těla do jam tak, aby se oheň nezadusil. Když byla těla moc natěsno, bránila průchodu vzduchu a hrozilo, že oheň ustane nebo ztratí na síle. To by rozzuřilo naše kápy a Němce, kteří na nás dozírali. Jámy se trochu svažovali, takže lidský tuk, který se uvolňoval z hořících mrtvol, stékal až do rohu, kde bylo něco jako jímka, do které se zachycoval. Jakmile to vypadalo, že oheň uhasne, muselo se nabrat trochu tuku z téhle jímky a chrstnout ho do plamenů, aby se zase rozhořely. Jinde než v jámách u bunkru 2 jsem tohle neviděl.“⁷⁰

Na takovou situaci se jen stěží dá popsat reakce, pocit nebo rozpoložení právě takového člověka, který se ocitl v sonderkommandu, a který poprvé v životě něco takového zažívá. Venezia hovoří o jakési robotizaci člověka, kdy člověk v naprostém zděšení roboticky dělal práci, která mu byla určená, aby nedopadl jako ti, kteří byli před jeho očima zabíjeni. Člověk po takové práci, která mnohdy trvala celou noc, i přes velkou únavu, nemohl spát. Neustále se mu vracely pohledy na strašné události, co zažil.

Práce v krematoriu III

Do krematoria vcházeli vězni určení na smrt hlavní branou, poté šli ke schodišti, které vedlo do suterénu, tam se nacházela svlékárna. Ta vypadala tak, že po celé její délce byly věšáky na oblečení, každý měl své číslo (aby u vězňů nevyvolali Němci vzpouru a nepokoje, udržovali je v nevědomosti, říkali jim, ať si pečlivě čísla věšáků, kde mají šaty, zapamatují, aby po sprše své věci hned našli). Po svlékárně přišla na řadu plynová komora.

⁶⁹ Bunkr II, nebo také takzvaný „bílý dům“, krematorium číslo V, dále v knize SMOLENÍ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi.

⁷⁰ VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Grada Publishing, a. s., s. 70 – 71.

Vězni do ní kolikrát i spěchali, protože jim Němci řekli, že hned po dezinfekci dostanou jídlo. Vězni šli tak nevědomky vstříc své smrti v domnění, že jdou do sprch. Co se pořadí týká, tak první šly samozřejmě ženy a děti a v poslední řadě muži.

Když byla plynová komora plná a pevně zavřená, přišel Němec s plynem. Obvykle dva členové sonderkommanda mu zvedli poklop a Němec do otvoru nasypal jed, zvaný Cyklon B. Poté členové zvláštního komanda poklop zavřeli. Pak se čekalo asi dvanáct minut, to byla doba potřebná k usmrcení všech vězňů v plynové komoře, pak přicházel vybraný Němec, který zkontroloval, zda jsou opravdu všichni mrtví, otevřel dveře plynové komory a zapnul větrání. Zhruba po dvaceti minutách, když už byla komora vyvětraná a zbavená posledních nebezpečných zbytků plynu, začala práce samotného sonderkommanda. Jejich úkol spočíval v tom, vynést všechny mrtvolky ven z plynové komory, poté se mrtvým ostříhaly vlasy a vytrhaly zlaté zuby (vlasy se shromažďovaly do pytlů, které odváželo nákladní auto a odvezlo je do skladovacího prostoru). Takto ošetřená mrtvá těla se nosila na rampu výtahu, kudy se těla dopravovala ke kremačním pecím. Každou pec obsluhovali většinou tři muži, dva z nich těla zvedali na nosítka a třetí muž za rukojeť strkal tato nosítka dovnitř pece.

Dokonce i popel z těl se musel zlikvidovat. Některé silné kosti hořely špatně, například pánve, proto se musely na dvoře za krematoriem III drtit a míchat s ostatním popelem.

„ Jakmile byla plynová komora prázdná, musela se celá vyčistit, protože zdi i podlaha byly strašně zaneřáděné a dovnitř by nešlo pustit další lidi – zákonitě by začali panikařit, až by na stěnách i na zemi uviděli stopy krve a všeho ostatního. Nejdřív bylo potřeba umýt podlahu, počkat, až uschne, a pak přebílit zdi vápnem. Větrák dál čistil vzduch. Takhle bylo všechno připravené na nový transport. A když lidi při vstupu uviděli zem mokrou, nepřipadalo jim to podezřelé, protože jim bylo řečeno, že se jdou sprchovat kvůli dezinfekci. “⁷¹

Sonderkommando pracovalo na směny, a to na denní a noční a tak se to střídalo donekonečna převážně bez přerušení. Tento nekonečný koloběh byl přerušen jen při technických potížích, například kvůli rozbitému komínu, který se ucpal. To pak nutně znamenalo pro Němce jisté potíže, protože mrtvá těla se začala kupit a do opravy se nemohla nikde likvidovat.

A co dělal člen sonderkommanda, když byl zrovna přidělen do svlékárny?

⁷¹ VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Grada Publishing, a. s., s. 80 – 81.

„Většinou jsem odpočíval a čekal, až budu muset začít se svou „prací“. Ale občas jsem byl taky v sále a pomáhal, aby všechno proběhlo co nejklidněji. Nesmělo nás být hodně, jenom pár. Nemyslím, že by se snaha alespoň trošku zmírnit utrpení všech těch lidí, kteří kráčeli na smrt, dala označit za „kolaboraci“. Pomáhal jsem třeba starým lidem se svlékáním a snažil se deportované uchránit před ranami.

Jednou jsem takhle uviděl ženu se dvěma dcerami, zhruba dvanáctiletými. Nesvlékaly se, jenom tam stály a strnule zíraly na ostatní. Byly z Belgie a určitě pocházeli z nějaké zámožné rodiny na úrovni. Abych je ušetřil bití, vybídl jsem je svojí lámanou francouzštinou: „Madame, faites vite parce qu'il vient, l'Allemand, i lva tuer vous de coups.“ „Madam, dělej honem, protože Němec přijde, pak zabije vás ránou.“ Došlo mi, že se stydí svlékat na veřejnosti. Tak jsem jí řekl: „Tout le monde i lva pas vous voir! Ne vous inquiéte pas!“ , „Všichni neuvidí vás! Nedělej si starost,“ a postavil se před ni zády, aby měly trochu soukromí. Koutkem oka jsem viděl, že se nakonec odhodlaly se svléknout. Pokud by si jich všiml Němec u dveří, určitě by utržily nějakou tu ránu. Alespoň tohohle jsem uchránil. Odešly se všemi ostatními“.⁷²

Lidé ve svlékárně se většinou členů sonderkommanda nesnažili ptát, spíš byli jaksi otupělí, Svlékání mohlo trvat i dvě hodiny. Někteří se do komor hnali jako první, protože věřili, že jdou do sprch a chtěli je mít co nejčistší.

Jiné to bylo s vězni, kteří byli posláni do plynových komor přímo z tábora. Ti věděli přesně, co se s nimi bude dít. Byli to lidé obvykle velmi vysílení, vyzáblí a odevzdaní. Byli to takzvaní muslimani⁷³. Padali na zem, někteří už nedokázali ani vstát. Také nákladní auta někdy přivážela mrtvá těla lidí, kteří zde při transportech zemřeli cestou. Nebo také ty, kteří nemohli chodit, nebo byli nemocní a staří. Nákladňáky je vysypaly na plošinu krematoria, jako by vykládaly třeba písek a členové sonderkommanda je pak museli svléknout a vodit jednoho po druhém k esesákům, kteří je popravovali většinou kulkou do hlavy. Při tom je členové zvláštního komanda museli držet. Esesmani je popravovali v místnosti s pecemi, kde čekali schovaní za jednou z pecí, vězeň si Němce sotva stačil všimnout, než mu přistála smrtelná kulka do týlu a zabila ho.

⁷² VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Grada Publishing, a. s., s. 82.

⁷³ Muslimani, vězni v koncentračním táboře, kteří jsou natolik podvyživení a otupělí, že již nejsou schopní práce a jeví se jako vnitřně vyhořelé bytosti, neboli „živí mrtví“, více informací například v knize ELIAS, R. 1994. *Naděje mi pomohla přežít*. Ostrava: Sfinga.

Člen sonderkommanda se často potýkal s pocity jakéhosi spoluviníka při takovýchto popravách, i když sám nikoho nezabil. Členové sonderkommanda museli dělat i takové věci, prostě neměli na vybranou, kdyby neuposlechli, stali by se oni tím, kdo bude zastřelen. To znamená, že šlo opět jen o přežití, i když za jiných podmínek.

Myšlenky na sebevraždu

Shlomo neví o případu, kdy by člen zvláštního komanda opravdu spáchal sebevraždu. Ale je to jedna z častých otázek, které dostává ohledně jeho působení v sonderkommandu. Zda se pokaždé při chození do sauny sám sebe neptal, jestli už to není naposled.

„Ne, nebylo, nač myslet. Naopak to pro nás bylo takřka vysvobození. Od některých lidí slýchávám otázku, jestli by nebylo bývalo lepší se vším skoncovat. Možná ano – nebo spíše určitě ano. Ale já na to nemyslel, člověk musel jít dál, den za dnem, a neklást si otázky. Žít dál svůj život, i když byl děsivý. Pokud je mi známo, že sonderkommanda nikdo sebevraždu nespáchal. Vím, že někteří vypověděli, že chtěli za každou cenu žít. Já osobně si myslím, že bych raději býval zemřel. Ale pokaždé se mi v hlavě vybavila jedna matčina věta: „Dokud se dýchá, ještě se neumřelo.“ Byli jsme smrti až příliš blízko, ale šli jsme dál, den po dni. Myslím, že bylo potřeba mimořádné síly, aby to člověk unesl, jak fyzické, tak morální.“⁷⁴

V prostředí tak strašlivě blízkém smrti, se sebevražda jeví absurdní. Proč dělat něco, co nejspíš samo přijde: Členové sonderkommanda si velice dobře uvědomovali, že po nějaké době celé komando Němci zlikvidují a nahradí ho jiným. Tato všudypřítomná uvědomění a ona hrůzná pracovní náplň členů je paradoxně vzepjala k jakési otupělé touze přežít den za dnem a nemyslet na to, co bude.

Pokusy o útěk

Mimo sonderkommando, došlo z oblasti celého tábora k pokusům o útěk vícekrát a někteří vězni byli dokonce úspěšní. Ale když se „venku“ snažili ostatním popsat, co se děje, nikdo jim většinou nevěřil.

Za pobytu Shloma Venezii se tak z krematoria pokusili utéct dva lidé, kterým se to ale nepodařilo, jednoho při útěku postřelili a zranění nemohl přežít a druhého chytili a v táboře nejspíš popravili.

⁷⁴ VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Grada Publishing, a. s., s. 97.

Pomluvy

Po osvobození tábora se začaly šířit klepy ohledně tajemného sonderkommanda. Jeho členy obviňovali z pedofilie a vůbec z divných praktik, které měli s mrtvými těly provádět. Venezia ale takovéto věci popírá.

„Během těch osmi měsíců, které jsem v komandu strávil, jsem nikdy o ničem podobném neslyšel. Ale vzpomínám si, že jednou našli lidi mezi mrtvolami z plynové komory neuvěřitelně krásnou ženu. Byla nádherná jako antické sochy. Těm, kteří ji měli správně hodit do pece, se přičilo sprovodit ze světa takovou krásu. Nechali si u sebe její tělo tak dlouho, jak to jen šlo, ale nakonec ji stejně museli spálit. Myslím, že tehdy jedinkrát jsem se opravdu „kouknul“. Jinak všechno probíhalo mechanicky, nebylo tam nic k vidění. Ani ve svlékárně člověk ničemu nevěnoval pozornost, neměl právo se rozněžňovat.“⁷⁵

Myšlenky na budoucnost

Je zajímavé, že vězeň vůbec nemyslel na budoucnost, jediná reálná budoucnost pro něj byla ta, která směřovala k okamžiku jeho usmrcení. Zde tedy myšlenka na budoucnost, jako prostředek duševního útěku z reality nefungoval. Představa osvobození a přežití se jevila spíše jako zázrak a na zázraky v sonderkommandu už nikdo nevěřil. I když se také stalo, že se přece jen trošku bylo možné upřít k naději, například když se do povědomí dostal atentát na Hitlera, nebo když se člověk dozvěděl, že jeho příbuzný nebo blízký je stále naživu.

Vzpouora sonderkommanda

Shlomo Venezia byl v táboře, když se někteří ze sonderkommanda pokusili o vzpouru. Dva kápové si vzali na starost přípravu. Jeden z nich byl vrchní kápo všech krematorií a současně mozek celé vzpoury, Navázal kontakty vně sonderkommanda a podařilo se mu poskládat skupinu osob, které se zapojily do připravování vzpoury. Vzpoura byla ale ještě před jejím vypuknutím odhalena a Němci na krematoriu IV., kde členové komanda popálili matrace, předčasně tak začali vzpouru s domněním, že je někdo zradil, stačili zabít tři esesáky. Poté zapálili celé krematorium a pokusili se utéct, ale téměř všechny zabili na místě. V krematoriu II. byla situace obdobná, opět se tam neúspěšně pokusili o útěk. Lidé z krematoria III., kde byl i Venezia, museli jít dodělat práci na krematorium II. Vybírali na to zhruba třicet lidí. Po té se krematorium III. přestalo úplně používat a chvíli nato se začalo

⁷⁵ VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Grada Publishing, a. s., s. 108.

s jeho demontáží. Krematorium IV. se také nepoužívalo, protože během vzpoury bylo vězni vyhozeno do povětří.

Evakuace Osvětimi

Dne 17. 1. 1945 bylo vyhlášeno pro sonderkommando zákaz vycházení, členové zvláštního komanda ale věděli, že v táboře probíhá evakuace. To znamenalo, že jestli chtěl člověk z komanda přežít, musel se nenápadně dostat do řad ostatních vězňů, kteří již byli nastoupeni k následné evakuaci na apelplatzech.

Bylo utvořeno několik skupin po několika tisících lidech, protože všichni nemohli být posláni na to samé místo. Skupina se Shlomou Veneziaem byla poslána do Osvětimi I., kde se k nim připojili další vězni. Poté všichni dostali nějaké jídlo na cestu (přesněji to byla třikrát porce chleba a kus margarínu).

Pochod smrti

Dne 18. ledna 1945 začal samotný pochod smrti. Vězni v kolonách vyrazili z osvětimského tábora a v mrazu a sněhu pochodovali celé dny, jen na noc se zastavovali na nocování většinou v nějaké vesnici ve chlévech a tak podobně. Pochody byly velice náročné, lidem omrzaly nohy, přes noc také mnozí umírali. Ten, kdo už nemohl jít dál, byl automaticky zastřelen esesáky, kteří šli s připravenými zbraněmi na konci kolony. Po pár dnech kolona s Veneziaem dorazila na nádraží, kde vězni museli nastoupit na nekryté vagony vlaku, kde ve strašných podmínkách cestovali dva dny. Celá tato urputná cesta trvala 12 dní a zemřelo při ní mnoho lidí. Bývalí členové sonderkommanda měli výhodu v tom, že byli o poznání lépe živí, než řadoví vězni, měli tudíž lepší vyhlídky pochod smrti přežít.

Vězni, kteří pochod přežili a nepokusili se o útěk, byli většinou posláni do jiných koncentračních táborů, kde ještě pár měsíců přebývali, než je osvobodili. Venezia se takto dostal ještě do táborů Mauthausen, Melk a Ebensee.

Prolomení bariéry mlčenlivosti

Shlomovi Veneziaovi, bývalému členu sonderkommanda, trvalo spoustu let, než o svém svědectví promluvil, celkem 37 let. Se svou rodinou o těchto zkušenostech nikdy nemluvil. Pocítil potřebu svěřit se veřejnosti poté, co se v roce 1992 začal v Itálii objevovat antisemitismus. Shlomo Venezia přednášel na školách a šířil osvětu.

„Vědomí, že nemluví do větru, mě utěšuje, protože předkládat vlastní svědectví je obrovská oběť. Ožívuje se tím palčivá bolest, která mě nikdy neopouští. Všechno je v pořádku, a zničehonic propadnu zoufalství. Jakmile se trošku zaraduju, hned se ve mně něco zablokuje. Je to svým způsobem vnitřní vada, já tomu říkám „choroba přeživších“.“⁷⁶

⁷⁶ VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Grada Publishing, a. s., s. 165.

2. 3. Život v Terezínském ghettu podle H. G. Adlera⁷⁷

Další knihou, kterou se ve své práci budu následně zabývat, je dílo H. G. Adlera Terezín 1941–1945, tvář nuceného společenství, díl III., Psychologie⁷⁸

Mimo fakta již napsaná se zde objevuje nový rozměr výzkumu individuálního chování v podmínkách terezínského ghetta, které se tedy stává formou nuceného společenství. Lidé zde byli svázáni stejným osudem, zvenčí brzy po příchodu do ghetta se stávali celistvou masou, kde se jakýkoliv projev individuality nevyplácel. Celá vězňova osobnost byla degradována na číslo, to zapříčinilo vnější zmasovění a bylo velmi těžkým úkolem nepodlehnout tomu samému procesu i uvnitř sebe.

Dva možné způsoby chování podle H. G. Adlera

- 1) Podílet se na dění nebo se nepodílet
- 2) Dívat se nebo se nedívat

Které ještě rozlišuje na:

- 1) Podílet se na dění a nedívat se
- 2) Podílet se na dění a dívat se
- 3) Dívat se a nepodílet se na dění
- 4) Nedívat se a nepodílet se na dění

1) Podílet se na dění a nedívat se

Tento model chování se týkal těch, kteří se podíleli na dění v ghettu (byli to například vlivní lidé s vysokými funkcemi, pořádková služba a také například hlídky na záchodech). Tito lidé byli do jisté míry sužováni vinou, tzn., podíleli se, ale nedívali se. Snažili se skrýt za svojí úlohu, za svojí roli, kterou brali velmi vážně. Jejich pracovní úkol se jim jevil s vysokou důležitostí a právě tím tu svojí roli pasovali na skutečnost. Nebezpečná jim i ostatním se stávala zdánlivá moc, ješitnost, sobeckost a podobně. Celé fungování terezínského ghetta bylo špatné, to znamená, že i podílení se na jeho funkci jakýmkoliv způsobem se stávalo také špatným. Vězni na pobyt přirozeně pohlíželi jako na provizorní stav.

Tento model rozlišuje ještě dva podtypy:

⁷⁷ Alfred Adler (1870-1937), lékař, psycholog a zakladatel individuální psychologie.

⁷⁸ ADLER, H., G. Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství. Brno: Barrister a Principal.

- 1) Potlačení nebo popření skutečnosti a upínání se na minulost
- 2) Záměna reality minulé a skutečné nebo popírání této změny bez ulpívání na minulost

Oba podtypy jsou současně i psychopatologické fenomény⁷⁹, jejichž příčina vyvěrá právě ze změny skutečnosti.

Jediná ochrana, která člověku mohla udržovat duševní zdraví, byla právě ta vlastnost dívat se, jen tak mohl vězeň vnímat realitu zdravým způsobem.

2) Podílet se na dění a dívat se

Tento model zastupovalo jen velmi malé množství lidí, protože vyžadoval velkou sebekázeň. Většinou s pomocí těchto lidí, nejlépe na zodpovědných a vyšších místech, se podařilo občas něco v terezínské samosprávě změnit a zlepšit.

Jako příklad takového postoje a modelu chování Adler uvádí skladatele Viktora Ullmana⁸⁰.

„Tak se Goethova zásada: „Žij v okamžiku, žij ve věčnosti“ zdála být tím, co vždy zcela odhaluje tajemný smysl umění...terezín pro mě byl a je školou formy. Dříve, když člověk necítil tíži a váhu materiálního života, protože jí potlačil komfort, tato magie civilizace, bylo snadné vytvořit krásnou formu. Zde, kde člověk musí i v každodenním životě překonávat materii formou, kde vše múzické stojí v absolutním protikladu k okolnímu světu – zde se nalézá ta pravá mistrovská škola, kde spolu s Schillerem spatřujeme tajemství umění v následujícím: materii ovládnout formou, což je patrně vůbec posláním člověka, nejen člověka estetického, ale též etického. V Terezíně jsem napsal poměrně dost nové hudby, většinou abych vyhověl potřebám a přáním dirigentů, režisérů, klavíristů, pěvců a tím i potřebám oddělení pro organizaci volného času. Vypočítávat se mi zdá právě tak zbytečné jako třeba zdůrazňovat, že se v Terezíně nedalo hrát na klavír, dokud nebyly hudební nástroje. Také citelný nedostatek notového papíru se budoucím generacím bude zdát nezajímavým. Zdůraznit je třeba pouze okolnost, že mě Terezín v mé hudební tvorbě podporoval, a nikoliv třeba brzdil, že jsme jen neposedávali bědující u řek babylónských

⁷⁹ Psychopatologické fenomény, jevy, jsou zkoumány oborem psychopatologie, která se snaží postihnout příznaky duševních nemocí, jejich klasifikaci, poruchy a hraniční stavy.

⁸⁰ Viktor Ullmann (1898 - asi 1944 Auschwitz-Birkenau), hudební skladatel, dirigent a pianista, v roce 1942 byl deportován do Terezínského ghetta, kde se zapojil do ilegálního uměleckého života, v roce 1944 byl deportován do Osvětimi-Březinky, kde zemřel, dále v knize ADLER, H., G. *Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister a Principal.

a že naše vůle vytvářet kulturu byla úměrná naší vůli žít, a jsem přesvědčen, že všichni, kteří se snažili v životě a v umění vydobýt si na vzpínající se látce formu, mi dají za pravdu.“⁸¹

3) Dívat se a nepodílet se

Tento model chování se v ghettu také příliš nevyskytoval. Přirozeně samotný čin dívání, vybízí k aktivitě, nikoliv k pasivnímu postoji. Pro zástupce Adlerova třetího modelu bylo typické jakési prohlédnutí chodu ghetta a uvědomění o jeho naprosté a tragické směšnosti. To tyto lidi nutně naplňovalo rezignací na jakýkoliv zásah, který by byl vždy pouze nevýznamný a bezcenný. Typický byl humor, cynismus, sarkasmus a ironie. Následující příklad si dělá legraci z příkazů v terezínském ghettu a dává najevo ono ironické prohlédnutí.

*„Vyhybat se vším, štěnicím a blechám,
Ruce si mít v jednom kuse,
Podle možnosti šířit tyfus –
Necht' je heslem obyvatel ghetta.“⁸²*

4) Nedívat se a nepodílet se

Představitelé tohoto modelu to mívali nejtěžší. Nebyli dostatečně zdraví na to, aby se mohli na něčem podílet, do něčeho se zapojit a neměli ani dost duševního zdraví, aby se mohli dívat. Byli to zlomení lidé, ať už tak do ghetta přišli anebo se takovými stali v ghettu. Většinou se to týkalo nemocných a starých lidí. V táborech, kde byl tvrdší režim se tento typ lidí vyskytoval i mezi mladšími, v Terezíně nikoliv.

Psychologie ghetta

Ghetto měnilo charaktery lidí a tato změna probíhala ve třech vývojových stádiích:

- 1) Nejprve se dostavil šok z deportace do ghetta
- 2) Poté vyrovnávání se s procesem výběrů
- 3) Poslední etapa představuje již mnoholeté zvykání si

⁸¹ ADLER, H., G. *Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister a Principal, s. 44.

⁸² ADLER, H., G. *Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister a Principal, s. 46)

Všechna tato stádia mění člověka v koncentračníka. Změnou charakteru se člověk mohl stát lepším i horším, ale mnohem častěji se stával horší, nebo se někdy stávalo, že se charakter změnil až extrémně.

Čtrnáct typů charakterů, které se v terezínském ghettu vyskytovaly:

- Zlomení lidé
- Bojácní lidé
- Omráčení lidé
- Bezmyšlenkovití lidé
- Pesimisté
- Realisté
- Optimisté
- Lidé s iluzemi
- Aktivní lidé
- Brutální lidé
- Oportunisté
- Lidé s pevnou vůlí
- Pomáhající lidé
- Dobrotiví lidé

1) Zlomení lidé

Zástupci této skupiny se nejvíce vyskytovali mezi starými a nemocnými lidmi. Co se týká zevnějšku, tak mu většinou nevěnovali dostatečnou pozornost, dalo by se říci, že se zanedbávali. To nutně směřovalo k tomu, že byli odkázáni na pomoc druhých, byla omezena jejich tělesná i duševní vitalita. Veškeré své bytí omezili na základní pudy, většinou působili tupě, apaticky až odevzdaně.

2) Bojácní lidé

Do této skupiny náleží také spíše starší lidé, bylo pro ně typické neutuchající trápení se. Vždy měli hlavu plnou starostí. Působili velmi nervózně, z míry je vyvedla jakákoliv nepatrnost a způsobila jim paniku. Ve všem spatřovali ty nejhorší tragické konce.

3) Omráčení lidé

Zde existovaly dva podtypy:

- 1) Lidé, kteří se velmi podobali lidem zlomeným, nejčastěji je bylo možné vidět mezi nově příchozími do ghetta, byli to většinou ti, kteří se ještě nestačili zabydlet ani rozkukat
- 2) Lidé se slabou povahou, kteří neumí ustát jakoukoliv nesnáz, nechali se strhnout, vlastní názor neměli

4) Bezmyšlenkovití lidé

Tito lidé moc nepřemýšleli o příčinách ani o důsledcích, brali situaci takovou, jaká byla. Nechali se unášet davem, ale přesto rádi usilovali o výhody, které by pro sebe mohli získat, protože se u nich často vyskytovala požívačnost. Takoví lidé se dali najít ve všech věkových skupinách, ale nejčastěji mezi mladšími vězni.

5) Pesimisté

Pesimisté se dali najít ve všech věkových kategoriích, bývali to lidé slabí, zahořklí, nepřijemní. Humor většinou nechápali a naprosto všechno viděli v černých barvách, byli přesvědčeni, že všechno, co se děje, dopadne špatně. Jiné teze nebyli schopni přijímat.

6) Realisté

Také se objevovali v každé věkové skupině, ale dohromady jich nebylo mnoho. Dokázali si najít střízlivou cestu mezi pesimismem a optimismem, většinou působili chytře. Ve společnosti byli spíše zdrženliví, ale dokázali dobře poradit, protože mohli střízlivě posoudit danou situaci.

7) Optimisté

Optimistů se v terezínském ghettu vyskytovalo nejvíce. Optimisté bývali spíše lidé v mladším a středním věku, mezi staršími lidmi se převážně nevyskytovali. Typické pro ně byly úvahy typu: „válka už brzy skončí, to je přeci jasné“ nebo „Němcům už dochází vagony na transporty, takže brzy už žádné nebudou“ a podobné teze. Velice rádi se účastnili všech akcí a rádi se zapojovali, tím se stávali nejnebezpečnější skupinou.

8) Lidé s iluzemi

Častý výskyt byl především mezi staršími lidmi. Pravdu dokázali překroutit tak, že jí celou otočili, proto byli také nebezpečnou skupinou, později nad sebou ztratili dozor a schopnost kontroly sebe sama. Od nikoho si svojí pravdu nenechali vymluvit. Někteří dokonce trpěli bájnou lhavostí.

9) Aktivní lidé

To se týkalo hlavně mladých lidí. Ze skutečnosti se snažili uniknout pomocí nějaké aktivity, do které se vrhli po hlavě a plně se jí věnovali. V postupu za svým cílem dokázali být i bezohlední.

10) Brutální lidé

Tito lidé v sobě měli také aktivitu, ale ta se jim vystupňovala do podoby brutálnosti. Byli sami za sebe, na nikoho nebrali ohled, byli neurvalí, zlí a uchylovali se ke kriminálnímu chování.

11) Oportunisté

Tito lidé se velmi podobali lidem brutálním, ale jejich nevhodné chování se neprojevovalo s takovou intenzitou jako chování u lidí brutálních. Nevadilo jim patolízalství a obratně využívali mazanosti. Většinou tvořili skupiny okolo lidí s velkým vlivem v ghettu, očekávali, že tam se jim lépe dostane nějaká výhoda.

12) Lidé s pevnou vůlí

Tato skupina lidí byla velice cílevědomá a pevná ve svých názorech. Situacím, které by potenciálně mohly vést k nějakým komplikacím nebo k nepříjemnostem se zdatně vyhýbali, nejčastěji se pohybovali v nižších věkových kategoriích.

13) Pomáhající lidé

Lidé pomáhající se dali najít ve všech věkových kategoriích, dokázali být velice střízliví, tím velmi dobře hodnotili situace. Typický pro ně byl smysl pro humor a optimismus. Dokázali být dobrými společníky a stejně tak se uměli prosadit.

14) Dobrotiví lidé

Tato skupina byla velice výjimečná a dobrotivých lidí se v ghettu našlo nejméně ze všech skupin. Nejčastěji působili spíše v ústraní a jejich nejobdivuhodnější vlastností byla schopnost obětovat.

Únik z přítomnosti

U starších lidí byla převažující forma úniku, útěk do minulosti, naopak u mladších spíše do budoucnosti. Lidé si nalhávali spoustu věcí, kterých se v těžkých časech chytali jako stébla. Například plánování společných večírků po osvobození, nebo touha po opravdových přátelích a rodině před uvězněním, snění o požiticích, které si před uvězněním dopřávali, to všechno bylo na denním pořádku.

Sociální sféra ghetta

V sociálních vztazích v terezínském ghettu se nejvíce mluvilo a debatovalo na témata všedního dne, tedy například o transpotech, jídle, válce a podobně. Přátelství, či lásky nabývaly v podmínkách ghetta nečekané intenzity. Stejně to bylo i s hádkami a nepřátelstvím, veškeré vášně, které se v člověku mohou projevat, zde byly vystupňované. Také sexuální chování se v ghettu poněkud uvolnilo, Adler se v knize zmiňuje o občasných sexuálních orgiích a homosexuálních vztazích.

Zajímavým faktem je, že se v terezínském ghettu separovali lidé různých věkových kategorií, tudíž muselo poté nutně dojít k odcizení.

„Člověk je ve svých dějinách vším. To je jisté. Musí však také vědět, co vládne nad ním, nad všemi dějinami. Člověk se stává zvěstovatelem vyššího poslání a utvářejí ho dějiny, které on dál tvoří. Na hranicích svého působení, poháněn ve svém poslání, chce rovněž dlít.“⁸³

⁸³ ADLER, H., G. *Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister a Principal, s. 69.

2. 4. Život v terezínském ghettu podle Emila Utitze⁸⁴

Knihy Emila Utitze je velmi zajímavým dílem, které je rovněž zabarveno vlastní prožitou zkušeností. Autor strávil v Terezínském koncentračním táboře více jak tři roky, kde z pohledu psychologa a filosofa pozoroval a hodnotil. Ale sám rázně zdůrazňuje, že jeho úloha na tomto místě byla především psychologická.

Terezín je zde pojímán jako nešťastný experiment, který dal dohromady ohromně různorodou společnost. Obyvatelstvo terezínského ghetta se skládalo nejen z ortodoxních židů, ale i z vězňů bez jakéhokoliv vyznání, z židovských míšenců, židů ze smíšených manželství a v neposlední řadě z lidí křesťanského vyznání.

Důležitý fakt, který je ohledně fungování Terezínského ghetta zajímavý, je působení tamní samosprávy. Právě samospráva v Terezíně byla i přes velmi ztížené podmínky opravdu úspěšnou a dokázala zařídit spoustu věcí. Mezi její úspěch můžeme počítat například starost o děti a mládež, rozvoz pitné vody, zásobování vůbec, péče o slabé a nemocné, zlepšení lékařské péče a podobně. Toto vše zároveň hrálo i ve prospěch Němců v utváření dobrého vnějšího dojmu u případných zahraničních návštěv.

Proměna charakteru člověka v terezínském ghettu

V ghettu je velmi dobře patrná změna charakterů lidí pod tíhou skutečnosti. Byla by velká chyba hodnotit vězně jen pomocí kategorií „smutný – veselý“. Nesmí se zapomínat na důležitý (a do značné míry i obecný) znak, který se u obyvatel Terezínského ghetta vyskytoval, takzvaná schizofrenizace⁸⁵ charakterů.

Ke změně vězňova charakteru přispívaly faktory, které ho celkově oslabovaly. Byly to podmínky, ve kterých musel denně žít. Po určité době se lidé uvěznění v ghettu začali chovat velmi podobně (toto autor mohl pozorovat i na lidech, které znal i v jejich normálním přirozeném prostředí – na svých známých).

⁸⁴ Emil Utitz, (1883 – 1956), filosof, psycholog, v roce 1942 byl deportován do Terezína a tamtéž se dočkal roku 1945 osvobození, v terezínském ghettu vedl terezínskou ústřední knihovnu.

⁸⁵ Schizofrenizace, ze slova schizofrenie, je duševní onemocnění, které se projevuje porušením vnímáním reality, skutečnosti, neobvyklým chováním, poruchami myšlení a netečností k okolí, více informací na toto téma v knize RABOCH, J., PAVLOVSKÝ, P. 2012. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum.

„I ten, kdo má třeba jen omezené zkušenosti se psy, ví toto: Mladý dobrácký pes se stane kousavým a úskočným, je-li stále uvázan na řetězu. Odtud se říká: „Má povahu jak pes na řetězu,“ Pustíme-li zvíře a zacházíme-li s ním laskavě, stane se – není-li již příliš staré– důvěřivým, přítulným, věrným atd.“⁸⁶

Zda je změna charakteru jako takového opravdu možná, je spekulativní. Ale jisté je, že například bolest nebo hlad má značný vliv na duševní život člověka. Proto je charakter závislý na osudu či zkušenosti.

Změny charakterů jsou rozděleny do dvou kategorií:

- 1) Endogenní charakter (charakter vznikající a měnící se na základě vnitřních faktorů)
- 2) Exogenní charakter (charakter vznikající a měnící se na základě vnějších faktorů)

Proces schizofrenizace se zajisté netýkal všech obyvatel ghetta, i když většina jí podléhala. Mezi možné důvody schizofrenizace autor uvádí například velmi rychlý a dlouhodobý úbytek váhy, neustále otravující hmyz a podobně.

„Znal jsem staršího, velmi vzdělaného pána, který velmi zeslábl v prvních měsících nedostatkem potravy a trpěl žaludečními potížemi a průjmami. Stal se poměrně otupělým s občasnými výbuchy. Nevydržel v žádném zaměstnání, protože vždy došlo ke krachu. Nakonec měl to veliké štěstí, že dostal několik vydatných zásilek jídla, a to ve lhůtách dosti pravidelných. Ztloustl a stal se přívětivějším. Dalo se s ním lépe vyjít a zařadil se do celku bez obtíží.“⁸⁷

Člověk žijící v podmínkách koncentračního tábora s největší pravděpodobností dospěje k otupělosti. Také u někoho dochází právě k výbuchům vzteku, kterými si částečně ulevuje.

Ukazuje se velmi důležitým uchování si hygienických návyků jako prostředku k udržování duševního zdraví.

Pověsti terezínského ghetta

Mezi vězni se šířily nejrůznější pověsti, které ukazovaly na konec války, na lepší budoucnost – na brzké osvobození. Celý tábor doufal. Ale jak se tyto pověsti utvářely? Veškerý tisk zvenčí byl v Terezíně přísně zakázaný, ale občas nějaká informace pronikla s nově příchozími

⁸⁶ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 12.

⁸⁷ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 13.

transporty, sem tam od českých četníků, nebo se někomu povedlo do tábora propašovat staré noviny. Do ghetta tedy nějaké letmé informace prosakovaly, ale byly příliš vytržené z kontextu, neaktuální a nesouvislé. Nicméně, lidé si podle nich dokázali vykonstruovat nejrůznější teorie o konci války.

„Jeden člověk věřil, že lze vyrozumět ze spolehlivých informací, že se válka vítězně skončí před koncem zimy. Rozhněván a hluboce zarmoucen pravil onen: „Nevěříš-li tomu, jsi špatný člověk.“ „Dobrý“ člověk měl právě věřit v brzký šťastný konec války, neboť jinak byl tento život nesnesitelný. A především se měl stříci podporovati jakýkoli pesimismus.“⁸⁸

Útěšná minulost

V takovém prostředí jsou neustále přítomné všudypřítomné myšlenky na minulost. Přítomná každodenní skutečnost prostředí, v kterém se vězni nacházeli, byla nesnesitelná. Vězňům byl odebrán jejich veškerý majetek, byli vytrženi ze svého předchozího života a pohodlných zvyklostí. Proto se v terezínském ghettu snilo i za bílého dne. Lidé si s vášní vyprávěli o svých krásných bytech a domech, o sbírkách známek nebo o stříbrných přiborech. Tento jev se vyskytoval naprosto všude a doslova neustále. Útěk do vysněného světa poskytoval útěchu.

„Mnozí lidé trpí zlovykem, obšťastňovati svými pro ně zajímavými zážitky z cest i neznámé lidi, pro něž je toto thema lhostejné a nudné. Činí tak proto, že při svých vyprávěních prožívají znovu všechny dojmy z cest, tím sladší, že lze při nich zapomenout na záludná protivenství všedního života.“⁸⁹

S tím souvisí jev, který se občasně vyskytoval. Nemožnost důkazu o vězňově předchozím postavení nebo povolání, vytvářela jisté podvodnictví. Tím je myšleno to, že se občas lidé vydávali za daleko vlivnější, úspěšnější a bohatší ve vyprávění o svých minulých životech.

Útěšná budoucnost

Další forma útěku z reality, byl útěk do budoucna. Byl méně častý, než únik do minulosti, ale i tak poskytoval člověku jistou útěchu založenou na stejných principech.

⁸⁸ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 17.

⁸⁹ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 21.

„Budoucnost tedy znamenala: návrat ve vlastním i přeneseném smyslu. Nebýt již vyvrhelem, proklancem, vyhnancem. Jen ten může vycítiti celou tu drásavou tragiku, kdo ji sám prožil. Ještě však v jiném ohledu byla pro mnohé budoucnost rovna minulosti. Zavřená brána ráje se opět otevře a mezitím je prázdnota. Zní to zvláště, ale je to doslova pravda: Ačkoli všichni věděli, že byl jejich dřívější majetek prodán a ukraden, rozptýlen na všechny strany, myslili přece, že všechno opět najdou tak, jak to opustili. Neviděli, že budou muset vstoupit do podstatně jiného a změněného světa, že je i v nejpříznivějším případě čekají těžké časy, plné starostí. A nebylo málo takových, kteří starosti o budoucnost prostě odbili rozhodnutím: Teprve až bude po válce, ukáže se ostatní. Velká část jich však dokázala žít v daleké budoucnosti, a přece se nestarat o zítřek. Tomuto postoji jsem se vždy s úctou obdivoval.“⁹⁰

Pracovní povinnosti

V terezínském ghettu bylo skutečně hodně práce, která nesouvisela s nacistickými zájmy, tím je myšlena práce ve prospěch ghetta. Jak už bylo výše zmíněno, jednalo se například o lékařství, péči o staré, slabé, nemocné, o děti a mládež. Týkalo se to i oblasti zásobování, kultury a podobně.

Musela se plnit i práce pro nacisty. Mezi takové práce patřil například rozkaz ohledně vystavění kavárny⁹¹ (na úkor ubytovacích možností, protože každý možný prostor byl potřebný pro ubytovací účely). Ta měla sloužit opět k vytvoření dobrého dojmu a ke zkrášlení Terezínského ghetta v případě zahraniční návštěvy. Další prací, tentokrát pro ženy a dívky, byla továrna na zpracování slídy. Dalo by se říci, že všichni, kteří byli jen trochu schopní pracovat, pracovat museli, o to usilovněji, že zhruba 1/7 obyvatel ghetta práce schopná nebyla (lidé v nemocnicích, starobincích a podobně).

Kriminalita

Co se týká morálky, krádeže byly na denním pořádku. Většinou ti, co do Terezína zrovna přišli, byli okamžitě okradeni jinými vězni. To mělo vliv na jejich psychiku, poté začali sami krást. Kradlo se všude, například ve skladišti šatů a kradli i vězni mezi sebou navzájem.

⁹⁰ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 24.

⁹¹ Kavárna v terezínském ghettu, vystavění kavárny v ghettu patřilo pod akci „zkrášlování“, kterou chtěli nacisté budit mylný dojem na případné zahraniční návštěvy (a tím zamaskovat genocidu), tato kavárna byla vybudována na náměstí pro „obyvatele“ města, vězni se do ní mohli podívat pouze jednou za 4 – 5 měsíců, dostat se do ní bylo možné pouze na speciální lístky, po kterých vězeň dostal šálek náhražkové kávy.

Sexuální život a láska v ghettu

Na počátku fungování terezínského ghetta musela být pohlaví od sebe velmi přísně oddělována, později bylo manželským párům dovoleno žít spolu. Ale v jakých podmínkách? Je nutné si připomenout, že neměli ani v tom nejmenším případě dostatek soukromí. Žilo se v místnostech, které obývala až stovka lidí a spalo se na postelích s dvěma patry. Poté manželé dostali možnost žít na půdách, kde žilo dohromady až dvanáct manželských párů. Lidé se snažili o trochu soukromého života alespoň stlučenými prkny nebo závěsy.

Naopak prostituce byla celkem běžná. Ženy a dívky se prodávaly za nějaké přilepšení, například za jídlo nebo cigarety.

„Pohlavní pokušení bylo ovšem nepopsatelně veliké. Příležitost se vždy našla a párky se ani příliš neostýchaly. Za malé množství jídla nebo cigaret mohli něžněji založení dokonce najmouti na chvíli místnosti, které byly uvolněny pro tyto účely. Avšak znamenalo by skreslení, kdyby se poměry obrazily vůbec jako divoká promiskuita. Jistě tu byla, ale existovaly i vztahy jiného druhu.“⁹²

V ghettu byly časté také svatby. Ty se stávaly velice účelnými, a to především z důvodu ochrany druhého. Dvojice se stávala úspěšnější jednotkou než člověk samotný, například při shánění jídla, při ochraně před transporty a podobně. Takové manželství, které bylo uzavřené v Terezíně, se nebralo příliš vážně. Každodenně procházelo nejrůznějšími zkouškami. Muselo obstát i přes podrážděnost a často špatnou náladu manželů vzhledem k podmínkám, které sebou ghetto přinášelo. Ale dost manželských párů se stalo příkladem velké důvěry, oddanosti, starostlivosti a obětování:

„Téměř překvapující se mi zdála tato příhoda: Když odešly na podzim 1944 dva tzv. pracovní transporty mladých mužů, vyšla hned potom vyhláška, že je mohou dobrovolně následovati jejich nejbližší příbuzné, resp. družky. Byly vážně ujišťovány, že se opravdu k nim dostanou. Vidím dodnes obrovský kasární dvůr, na němž se tísnily ženy a dívky, aby mohly odjet za svými muži a přáteli. Malovaly si překvapení nejživějšími barvami, vzrušeně čekající, budou-li přijaty či odmítnuty. Byl jsem velmi nedůvěřivý a některé jsem varoval. Zdálo se mi svrchovaně nepravděpodobným, že by se opravdu setkaly se svými milými. Nebyly ovšem odvezeny ke svým mužům a jen několik z nich přežilo válku.“⁹³

⁹² UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 44.

⁹³ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 45.

Skupiny

V terezínském ghettu se přirozeně, jako v každé komunitě utvářely skupiny. Dvě nejvlivnější a největší z nich, byli sionisti a komunisté.

- 1) Sionisté (tato skupina zahrnovala lidi židovské příslušnosti, jejich hlavní snahou byla ochrana mladých, jako budoucího židovského národa.
- 2) Komunisté (byli charakterističtí svými předsudky vůči jiným národnostem, vynikali v tajném odporu)

Další významná skupina, byla skupina Židů z Čech a z Moravy. Byli to právě oni, kdo přijeli jako první a položili ghettu své pevné základy. Byli schopní vykonávat i velice těžkou práci. V Terezíně vynikali hlavně v umělecké oblasti, a to především v divadelnictví, hudbě a v činnosti v kabaretu. Co se týká myšlení ohledně válečné situace, byli přesvědčeni, že protektorát brzy skončí, je to jen něco přechodného, co rozhodně nebude trvat napořád. Dá se tedy říci, že to byli lidé spíše pozitivně smýšlející, možná i z toho důvodu, že Terezín byl pro ně více provizorním domovem, než ostatním národnostem. Měli výhodu díky své mateřštině, mohli se domlouvat s českými četníky a občas propašovat některé to jídlo navíc, měli rádi Masaryka a provázel je smysl pro humor.

Dále se v táboře objevila skupina říšských Němců z Vídně, skupina Dánů a Holanďanů. Samozřejmě, že se vyskytovaly i jiné skupiny, ale ty byly velmi malé a ke konci války přijely posledními transporty velké skupiny Maďarů a lidí z Polska.

Kultura

I přes celou skutečnost ghetta ve všech jeho důsledcích, se zde pěstoval obdivuhodný kulturní život. Složení vězňů, které skrývalo množství lidí s uměleckým zaměřením, kulturním snahám přispívalo. Autor uvádí například improvizované bohoslužby, přednášky, vzdělávací kurzy, koncerty, divadelní představení a kabarety⁹⁴. V ghettu se také pěstovalo malířství a i knihovna sloužila k vyučování mladých lidí. Všechny tyto verze zábavy vtahovaly vězně a na chvíli z něj udělaly běžného diváka, který mohl na chvíli zapomenout na své skutečné starosti.

⁹⁴ Kultura v Terezínském ghettu, Rafael Schächter a Rudolf Franěk dokázali uvést Smetanovu prodanou nevěstu, Hubičku nebo Verdiho requiem pro dospělé publikum, pro děti a mládež uvedli dětskou operu Brundibár, tato opera byla významná pro svůj protifašistický podtext a díky svému optimismu se stala velice oblíbenou i mezi dospělými, dále například v knize PESCHEL, L. 2008. *Divadelní texty z terezínského ghetta 1941-1945/Theater texte aus dem Ghetto Theresienstadt 1941-1945*. Praha: Akropolis.

Důraz na provizornost

Aby člověk pokud možno zůstal v duševní i fyzické kondici, bylo potřeba, aby se přizpůsobil vzniklým podmínkám. A to v tom smyslu, aby je dokázal považovat za podmínky přechodné.

„V psychologii je dávno známá zvláštnost života, je-li pokládán za něco přechodného. Jde-li někdo na prázdniny a najde si letovisko, žije si tam pohodlně, chodí na procházky, jí, flirtuje a spí, užívá si patrně plnými doušky ubíhajících týdnů, ví však dobře, že jsou to jen týdny. Možná, že by si tu dobu rád trochu prodloužil, ale bylo by pro něj hrozné pomýšlení, že by toto mělo být jeho normálním životem: neosobnost jeho hotelového pokoje, lenošení beze spojitosti se skutečnými povinnostmi. Je to všechno velmi pěkné, osvěžující, zotavující, pokud je to něčím provizorním, ale jako skutečný život by to bylo hrozné.“⁹⁵

Nákaza ducha

V táboře byly mimořádné podmínky pro šíření nemocí, které mohly uškodit lidskému tělu. Byly tam ale také podmínky, které šířily nákazu duševní. Vždy určitá nálada musela vzejít od jakéhosi vůdce skupiny, ke kterému se ostatní přidružili, tím i přejali jeho náladu, a rozpoložení. Bylo tedy normální, že v jednom baráku vládl klid a pohoda a ve druhém vzniklo napětí, které by se dalo krájet.

Další forma duševní nákazy, byla nákaza, která se chytala od nepřítele, tedy od nacistických Němců.

„Oběť, vězeň, utlačený, nenávidí sice svého tyrana celou svou duší, avšak neznatelně se nakazí jeho mentalitou. Jak často jsem např. litoval a káral, když výrostci kopírovali v táboře krojem i chováním Hitlerovu mládež, neuvědomující si vůbec, co vlastně činí. Bylo neustále nutno je varovat, aby se nenakazili, aby neztratili svůj ráz. Vždyť lze ještě dnes vidět po celém světě, jak hluboké zanechal stopy Hitlerův zlý duch a jak těžko je skutečně je zažehnat.“⁹⁶

⁹⁵ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 60.

⁹⁶ UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, s. 63.

3. Psychologická část

3. 1. Role stresu

Po vyličení skutečných příběhů lidí, kteří se ocitli tváří v tvář smrti, se dostáváme k pokusu vystihnout psychickou stránku takové události.

V této části mé práce bych se chtěla pokusit nastínit, jak se chování v podobných situacích, v blízkosti zmaru, destrukce a lidského utrpení, z hlediska dostupné literatury mění. Všichni čtyři uvedení autoři prožili takovou děsivou zkušenost, která se nesmazatelně vepsala do jejich paměti. Jsou to vzpomínky, které si promítají do života mnoho let i po celý život. To má nutně vliv na jejich duševní zdraví. Traumatizující událost povahy koncentračního tábora, vyhlazovacího tábora nebo ghetta, útočí na lidskou důvěru v dobro. Nabourává obecnou představu smysluplnosti světa i života, narušuje osobní integritu⁹⁷ a zasahuje tak lidskou psychiku.

Podstatnou roli zde hraje stres, který se projevuje adaptačním syndromem⁹⁸ ve třech stupních nebo také fázích:

- 1) Fáze poplachová nebo také alarmová (člověk se dostává do šoku, který je způsobený stresem, nastupují obranné mechanismy jako pokus tento stres nějak uchopit a zvládnout)

„První fáze se vyznačuje čímsi, co by se dalo označit jako šok z přijetí, přičemž si musíme uvědomit, že psychologický účinek šoku může za určitých okolností předcházet formálnímu přijetí.“⁹⁹

- 2) Fáze rezistence (v této fázi si člověk na stresovou událost snaží přivyknout, začíná se adaptovat, šok pomalu ustupuje do pozadí a obranné mechanismy naplno pracují)

⁹⁷ Osobní integrita, osobní celistvost, neporušenost, nedotknutelnost, dále v knize HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.

⁹⁸ Adaptační syndrom, nebo také generalizovaný adaptační syndrom GAS, termín, který označuje tři fáze reakcí na stres, dále v knize HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.

⁹⁹ FRANKL, V. 2006. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 19.

„Z dalších podobných překvapení o tom, co všechno člověk dokáže snášet, budiž uvedeno: být po celou dobu pobytu v koncentračním táboře bez čištění zubů a navzdory zaručenému nedostatku vitamínů v potravě mít lepší dásně než kdykoliv předtím (včetně doby nejzdravější výživy).“¹⁰⁰

3) Fáze vyčerpanosti (dlouhodobě působící stres vede k vyčerpání a následné rezignaci obranných mechanismů a tělesného a duševního zdraví, může dojít k poškození zdraví i života člověka)

„Musulman je zbědovaný, churavě vyhlížející ubožák, vyhublý tak, že už není schopen těžké práce. Každý musulman putuje dlouhou nebo krátkou cestou (většinou krátkou) do plynu.“¹⁰¹

S pojmem stres úzce souvisí pojem resilience¹⁰². Ta poskytuje člověku schopnost předejít nebo minimalizovat dopad, který na člověka může mít stresová událost. Výzkum na téma přeživších a holocaustu v kontextu resilience se věnovala R. R. Greenová¹⁰³, která se věnovala studiu resilience. Svůj výzkum prováděla na třinácti osobách, které přežily holocaust. Rose Greenová zjistila, že v jejich způsobech zvládání stresu existovala shoda. Dokázali si i v tak bezútěšné etapě života najít určitý smysl, který je poháněl dál. Velmi pozitivním faktorem se ukázala být blízkost některého člena rodiny. Další nemalý vliv měli spoluvězňové a práce, kterou dotyčný vykonával. Výzkum dospěl k názoru, že resilience jako způsob bytí uvnitř holocaustu se stala poháněcím motorem a pohledem kupředu.

3. 2. Psychické trauma

Vlivem působícího stresu může dojít k psychickému traumatu, v našem případě působením děsivých událostí a zážitků z období druhé světové války. Psychické trauma vzniká u člověka, který se nachází pod vlivem extrémně stresující situace, nebo ve druhém případě vzniká u člověka, který se ve stresové situaci nachází dlouhodobě.

¹⁰⁰ FRANKL, V. 2006. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 28.

¹⁰¹ FRANKL, V. 2006. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 30.

¹⁰² Resilience, schopnost zvládnutí konfrontace s výrazně nepříznivými podmínkami, více v knize ŠOLCOVÁ, I. 2009. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing a. s.

¹⁰³ R. R. Greenová, autorka *Holocaust survivors: A study of resilience*, kde se zabývá výzkumem resilience, tedy zvládání stresových situací u lidí, kteří prožili holocaust.

Charakteristiky psychického traumatu jsou:

- 1) Příčina psychického traumatu pochází z vnějšího prostředí
- 2) Situace je pro jedince až extrémně děsivá
- 3) Situace je životu nebezpečná
- 4) Situace v jedinci vyvolává pocit bezmocnosti

Psychické trauma znamená, že se u člověka poruší biologické a psychické adaptační mechanismy¹⁰⁴. Reakce, která následně vede až k psychickému traumatu, vzniká ve chvíli, kdy je člověk vystaven pro něj velice děsivé situaci, kdy není schopen cokoliv udělat nebo pomoci. Ocítá se v bezmocnosti. V případě vězně v koncentračním táboře, vyhlazovacím táboře nebo v ghettu není možné situaci vyřešit útokem a ve většině případů ani únikem pryč. Dochází k dezorientaci organismu, kdy traumatické situace mohou vyvolat trvalé a vážné změny fyzické, kognitivní i citové.

Člověk se dostává do složité situace, ocítá se v chaosu. Jeho představy a jím vnímaná realita se náhle rozcházejí a dochází k disociaci¹⁰⁵, kdy se duševní procesy, které normálně pracují společně ve vzájemné interakci, oddělují. Tato reakce disociace se stává člověku ochranou před silnými emocemi, které by jinak nebyl schopen ovládat (například člověk si pod tíhou psychického traumatu vzpomíná na celou stresovou událost a situaci, naprosto oproštěn od emocí a citů, nebo se v něm probouzí velmi intenzivní citovost bez jasné vzpomínky).

Psychické trauma často doprovází problémy v mezilidských vztazích, traumatizovaný člověk nejčastěji koreluje mezi izolací a touhou po blízkém vztahu. V případě přeživších holocaustu, kdy je člověk dlouhodobě izolován, je také bez možnosti sdílení vztahu s blízkou nebo příbuznou osobou. Láskyplné sdílení je jedním z prostředků, jak napomáhat adaptaci. Je tedy jasné, že člověk bez možnosti sdílení, je v tomto ohledu značně omezen a k poruchám adaptace se stává náchylnějším.

¹⁰⁴ Adaptační mechanismy, všechny prostředky jedince, s jejichž pomocí se přizpůsobuje problémům a nově vzniklým neobvyklým situacím, aby byl schopen je zvládnout, dále v knize HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.

¹⁰⁵ Disociace, je to mentální proces, který vytváří pocit "odpojení" od pacientových myšlenek, vzpomínek, emocí, činností a uvědomění si vlastního já, dále v knize HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.

Symptomy psychického traumatu

Vlivem traumatické události se mohou u člověka dostavit následující symptomy a potíže:

- 1) Intruzivní příznaky (zde se jedná o vtíravé, neodbytné pocity, které člověka vrací zpět do traumatické situace, častý je také pocit, že jedinec traumatickou událost znovu prožívá)
- 2) Nadměrné vzrušení (je doprovázeno pocitem napětí a neklidem, člověk je v neustálém očekávání nebezpečí, je ve stavu stálého napětí a bdělosti)
- 3) Příznaky sevření (tyto příznaky jsou důsledkem toho, že člověk, který prožil traumatickou událost, kdy nemohl vůbec nic udělat nebo pomoci, kdy byl bezmocný, ocitl se ve stavu strnulosti a paralýzy)
- 4) Noční můry (promítání si traumatické události a opětovné prožívání stresové situace během spánku)
- 5) Poruchy spánku (poruchy se projevují v tom, že dotyčný není schopen usnout, nebo spát celou noc, budí se předčasně, má strach z noci a ze tmy)
- 6) Duševní roztržitost (roztržitost se projevuje například v nevšimnutí si červené signalizace na semaforu, duševní nepřítomností během rozhovoru nebo minutí zastávky městské hromadné dopravy)
- 7) Poruchy paměti a následného rozvzpomínání (typické je nepamatování si celého časového období, nejčastěji toho, ve kterém proběhla traumatická událost nebo úplné vyhýbání se minulosti)
- 8) Problémy v oblasti soustředění (neschopnost soustředit se při každodenních činnostech, například při výkonu zaměstnání, při vaření nebo čtení)
- 9) Náchylnost k přehnaným reakcím (nervózní reakce při jakémkoliv hluku nebo při rychlém pohybu)
- 10) Střídání nálad (deprese, zbytečný hněv, střídající se záchvaty pláče, vzteku, podrážděnosti aj.)
- 11) Obavy z „nenormálnosti“ (strach ze ztráty kontroly nad sebou samým, člověk se chová jinak, než by očekával)
- 12) Izolace a nedůvěra (pocit, že nikdo jiný, než on sám, nemůže danému člověku porozumět)
- 13) Sklony k hloubavosti (přemýšlení o minulosti, co to člověku vzalo a proč to byl právě on, komu se to stalo)
- 14) Apatie (člověk je bez aktivity, je letargický a působí otupěle)

- 15) Tělesné příznaky (například bušení srdce, třes rukou, úzkost aj.)
- 16) Tělesné bolestivé příznaky (častá bolest hlavy, migrény, bolesti končetin, problémy s oběhem krve aj.)

3. 3. Posttraumatická stresová porucha

Zkoumání psychického traumatu má svůj vývoj. První zmínky, které se snažily postihnout válečná traumata, lze nalézt v dokumentacích z americké občanské války¹⁰⁶. Později se výzkum rozšířil o první světovou válku¹⁰⁷. V centru pozornosti stáli vojáci v zákopech, kteří během válčení byli nuceni prožívat krutost, smrt a bezmocnost a odnášeli si následky v podobě psychických traumat. Následky jejich prožitých hrůz byly popisovány například jako křik, ztráta řeči, poruchy paměti nebo pomočování. Tehdejší lékaři tyto následky shrnuli do jednoho pojmu, psychické trauma vojáků označili jako „nervový otřes od výbuchu granátu“.

Poté přišla na řadu druhá světová válka, která vrátila výzkum psychického traumatu do centra pozornosti. Tehdejší psychiatři vynesli na povrch fakt, že psychické trauma si nevybírá. Může mu tudíž podlehnout každý člověk. Objevil se pojem „syndrom přeživších“, který souhrnně označoval psychická traumata přeživších vězňů z koncentračních táborů, vyhlazovacích táborů a ghett.

Poprvé se pojem posttraumatická stresová porucha objevil v druhém vydání Americké národní klasifikace mentálních poruch (DSM)¹⁰⁸ v roce 1968. V roce 1992 Světová zdravotnická organizace (WHO)¹⁰⁹, současně vystupující jako garant Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN)¹¹⁰, vydala její desátou verzi (MKN-10). MKN-10 u nás vstoupila v platnost v roce 1993, její pátá kapitola se věnuje psychiatrii a je označovaná

¹⁰⁶ Americká občanská válka, nebo také válka Severu proti Jihu (1861-1865), válka probíhající na severoamerickém kontinentu mezi zakladatelskými státy USA (státy Unie) a Státy konfederace (koalice jedenácti amerických států), které se chtěly od Unie oddělit, více informací o tomto tématu v knize HUTEČKA, J. 2008. *Země krví zbrocená: Americká občanská válka 1861-1865*. Praha: Lidové noviny.

¹⁰⁷ První světová válka (1914-1918), globální válečný konflikt, který zasáhl Evropu Afriku i Asii a probíhal ve světových oceánech, dále v knize SOMMERVILLE, D. 2007. *Encyklopedie Druhé světové války*. Praha: Naše vojsko.

¹⁰⁸ Americká národní klasifikace mentálních poruch (DSM), poprvé vyšla v roce 1952, mezinárodně používaná příručka Americké psychiatrické společnosti, více v knize RABOCH, J., PAVLOVSKÝ, P. 2012. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum.

¹⁰⁹ Světová zdravotnická organizace (World Health Organization, WHO), byla založena v roce 1948, agentura Organizace spojených národů (OSN), koordináční autorita v oblasti mezinárodního veřejného zdraví.

¹¹⁰ Mezinárodní klasifikace nemocí a souvisejících zdravotních problémů, (International Classification of Diseases and Related Health Problems, ICD, zkratka v češtině MKN), publikace upravující systém klasifikace lidských onemocnění, poruch, zdravotních problémů a příznaků, publikovaná Světovou zdravotnickou organizací (WHO), více informací v knize RABOCH, J., PAVLOVSKÝ, P. 2012. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum.

písmenem F. V této páté kapitole je obsaženo okolo jednoho tisíce kategorií, které jsou rozděleny do deseti skupin:

- **F00-F09** organické duševní poruchy včetně symptomatických
- **F10-F19** duševní poruchy a poruchy chování vyvolané účinkem psychoaktivních látek
- **F20-F29** schizofrenie, schizofrenní poruchy a poruchy s bludy
- **F30-F39** poruchy nálady, afektivní poruchy
- **F40-F49** neurotické poruchy, poruchy vyvolané stresem a somatomorfní poruchy
- **F50-F59** behaviorální syndromy spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory
- **F60-F69** poruchy osobnosti a chování u dospělých
- **F70-F79** mentální retardace (duševní opožďení)
- **F80-F89** poruchy psychického vývoje
- **F90-F98** poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v adolescenci
- **F99-** nespecifikovaná duševní porucha

Posttraumatická stresová porucha patří do skupiny neurotické poruchy, poruchy vyvolané stresem a somatomorfní poruchy (F40-F49), přesněji řečeno do kategorie reakce na závažný stres a poruchy přizpůsobení (F43).

Posttraumatickou stresovou poruchu způsobují situace, které mají po psychické stránce podobu prožitého traumatického zážitku nebo extrémně stresové události. Tyto zážitky významným způsobem přesahují dosavadní zkušenosti člověka a mají sklon být v následujícím životě opět prožívány. Symptomy posttraumatické stresové poruchy jsme si již uváděli v symptomech psychického traumatu. Vzniká zpožděně nebo jako protrahovaná reakce na extrémně stresovou událost v životě člověka.

3. 4. Výzkum bývalých vězňů koncentračního tábora Osvětim-Březinka

Roman Leśniak¹¹¹ v celé knize *Auschwitz survivors, clinical-psychiatric studies*¹¹² popisuje výzkum, který byl prováděn na bývalých vězních koncentračního tábora Osvětim-Březinka, který zrealizovalo Oddělení psychiatrie na Lékařské akademii v Krakově v letech 1959-1961. Výzkum poukázal na poruchy osobnosti u většiny zkoumaných osob, výzkum se prováděl na stočlenné skupině přeživších vězňů, kteří byli podrobeni detailní analýze.

Lékařské šetření se zaměřilo na intenzitu posttraumatického, somatického¹¹³ a emocionálního traumatu a na určení osobnostních změn, které byly těmito traumaty vyvolané. První krok se zaměřoval na to, aby určil četnost výskytu posttraumatické stresové poruchy. Ze stočlenné zkoumané skupiny se vydělily tyto symptomy (čísla uváděná v závorkách představují počet osob, které daným symptomem trpí).

- 1) Podrážděnost (41)
- 2) Problémy s navazováním kontaktu (39)
- 3) Podezřívavost vůči ostatním lidem (30)
- 4) Úzkost (31)
- 5) Apatie (27)
- 6) Plačtivost (18)
- 7) Neschopnost ocenit materiální hodnoty (14)
- 8) Větší tolerance vůči ostatním (13)
- 9) Rozpor s prostředím ostatních lidí (12)
- 10) Přiměřený odhad druhých (9)
- 11) Subjektivní pozitivní odhad traumatických zážitků (9)
- 12) Lhostejnost k neštěstí druhých (8)
- 13) Převládající styl života „ze dne na den“ (8)
- 14) Veliký význam morálních hodnot (8)
- 15) Neklid (7)
- 16) Pesimismus (6)

¹¹¹ Roman Leśniak, Ph. D., narozen roku 1931, psychiatr působící na Oddělení psychiatrie na Lékařské akademii v Krakově, Centrum pro krizovou intervenci.

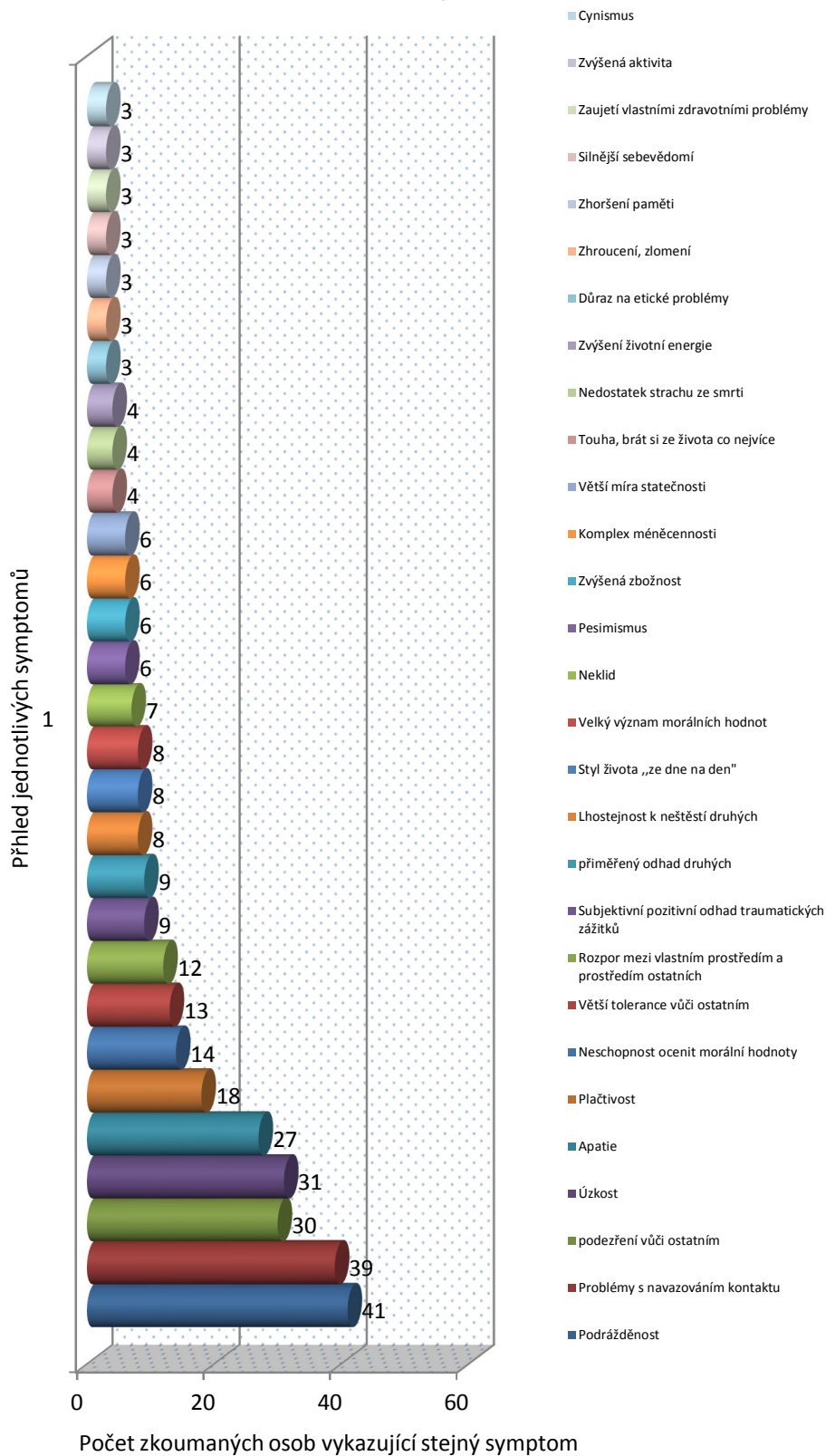
¹¹² RYN, J. 2005. *Auschwitz survivors, clinical-psychiatric studies*, Przegląd Lekarski (Medical Review) Krakow: in cooperation with Auschwitz-Birkenau State Museum in Oświęcim.

¹¹³ Somatický, vztahující se k tělu, tělesný, dále v knize HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.

- 17) Zvýšená zbožnost (6)
- 18) Komplex méněcennosti (6)
- 19) Zvýšená míra statečnosti (6)
- 20) Touha odnášet si ze života co nejvíc (4)
- 21) Nedostatek strachu ze smrti (4)
- 22) Zvýšení životní energie (4)
- 23) Důraz na etické problémy (3)
- 24) Zhroucení, zlomení (3)
- 25) Zhoršení paměti (3)
- 26) Silnější sebevědomí (3)
- 27) Silné zaujetí svými zdravotními problémy (3)
- 28) Zvýšená aktivita (3)
- 29) Cynismus (3)

Symptomy psychického traumatu

výzkum prováděný Oddělením psychiatrie, Lékařská akademie Krakov (1959-1961)

Jak je vidět, hodnocení posttraumatických poruch osobnosti bylo velmi rozmanité. V následujícím kroku se tyto symptomy zredukovaly do tří skupin:

- 1) Změna vztahů s druhými lidmi
 - a) pozitivní stránka (zvýšená láska k lidem (9))
 - b) negativní stránka (vyhýbání se ostatním (39), podezřívavost (30), podceňování ostatních (18))
- 1) změna postoje k lidem a k vnějšímu světu
 - a) pozitivní stránka (důraz na morální a etické hodnoty (11), zvýšená zbožnost (6), zvýšená tolerance (13))
 - b) přehnaně pozitivní stránka (přehnané hodnocení života (4), veliký důraz na hodnotu materiálna (4))
 - c) negativní stránka (hořkost a pesimismus (19), bezcílný styl života „ze dne na den“ (22), cynismus (3), nedostatek strachu ze smrti (4))
- 2) Trvalé změny charakteru
 - a) pozitivní stránka (zvýšená míra statečnosti (5), silnější sebevědomí (3), zvýšená aktivita (3))
 - b) negativní stránka (podrážděnost (41), plačtivost (18), komplex méněcennosti (6), silné zaujetí svými zdravotními problémy (3))

Nakonec byly zobecněny 3 hlavní skupiny poruch osobnosti, které se vyskytovaly u přeživších vězňů koncentračního tábora Osvětim-Březinka, na základě charakteru a intenzity symptomů a jejich funkcí:

- 1) Deprese
- 2) Podezřívavost
- 3) Výbušnost

Na konci studie se Roman Leśniak zamýšlí nad otázkou, zda všechny tři typy poruch osobnosti (deprese, podezřívavost a výbušnost) mají obecnou tendenci vývoje osobnosti po zkušenostech, které překračují hranice lidské odolnosti.

Ve výzkumu jsou dobře patrné psychologické důsledky věznění v koncentračním táboře Osvětim-Březinka. Přeživší vězni si svá traumata a vzpomínky nosí celý život a jsou jimi nesmazatelně poznamenáni, o to je pak pro ně těžší zapojit se do normálního života.

4. Závěr

Ve své práci bylo mým cílem poukázat na důležitost tématu holocaustu v lidském životě. Chtěla jsem překročit hranice čisté historie a změnit vnímání dnešního člověka v oblasti genocidy směrem ke konkrétním osudům a dát tak tématu lidský charakter. Umožnila jsem čtenáři vrátit se v čase, aby mohl, společně s V. Franklem, H. G. Adlerem, S. Veneziaou a E. Utitzem, prožít jejich příběh. Pokusila jsem se demonstrovat, jak silný může člověk být, a to i pod tíhou událostí koncentračního tábora, který se v člověku snažil zabít veškeré „člověčenství“. I přesto si jmenovaní zachovali tvář a byli schopní podat svědectví, které nám i po letech, má stále co říci.

Následky, které ze zážitků vězňů vyplývají, nelze opomenout. Každá příčina má svůj následek. Díky svědectví přeživších jsou jejich vzpomínky stále živé a připomínají nám jejich naléhavost. Dávají nám prostor se z nich poučit.

Osobní návštěvy ghetta Terezín, Osvětimi I a Osvětimi-Březinky, mi poskytly nový pohled na tuto skutečnost. Tváří v tvář místům, kde se odehrávala tak děsivá historie, nemůže člověk zůstat lhostejný. Všude jsou stopy životů bývalých vězňů. Tato místa mají zvláštní atmosféru, která i po letech, kdy je vše zachováno jen kvůli odkazu budoucím generacím, nahání děs a hrůzu. Například v Terezíně: stačí se projít ghettem, místním krematoriem, okolo masových hrobů a vidět pece, kde se spalovala těla vězňů. To vše jen dotváří dojem, který si s Terezína člověk odnese. Ještě větší hrůzou pak pro mě byla návštěva Osvětimi. V Březince mě ohromovalo, jak propracovaný systém vraždění nacisté měli, jejich smysl pro řád se bohužel nevyhnul ani realizaci továren na smrt. Úplný dojem Osvětimi vykresluje fotografie kdysi vězněných mrtvých žen a mužů v Osvětimi I, kde zarámované visí snad na všech tamějších stěnách. Také vystavená sbírka vlasů vězňů, brýlí, bot, kufrů a nádobí dokládá, jak obrovský byl počet lidí zabitých v Osvětimi.

Koncentrační tábory patří mezi nejkrutější vynálezy, které vymyslel člověk. Svědectví přeživších vězňů nám připomíná skutečné lidské hodnoty, které nebyly v mnoha věznicích umlčeny ani v blízkosti smrti, utrpení a bezmoci. Budiž nám tedy ponaučením a připomenutím reálných hrůz a jejich následků pro lidstvo, ale i veliké síly lidského ducha.

*„Těžké chvíle, těžké dny,
není volby, rozhodnutí,
tamní dnové poslední,
jste dny života či smrti?*

*V život zpět či v smrti chřtán
- co bude na konci cesty?
Tisíce jdou, ty nejsi sám...
Budeš, nebudeš mít štěstí?*

Vzešel velké cesty den

Dávno připraven jsi k tomu:

Života či smrti žeň –

*Vždyť jdeš domů – jdeš přec domů!*¹¹⁴

¹¹⁴ ČAPEK, J. *Básně z koncentračního tábora*. Praha: FR. Borovský, s. 228.

Seznam použité literatury:

- ADLER, H., G. 2007. *Terezín 1941-1945: Tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister a Principal ISBN 80-7364-024-4
- BONDYOVÁ, R., KRYL, M., KÁRNÝ, M., POLÁK, E., STRÁNSKÝ, P., FRANĚK, J. 1994. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Praha: Nadace Terezínská iniciativa ISBN 80-7023-193-9
- BREITMAN, R. 2004. *Architekt „konečného řešení“: Himmler a vyvraždění evropských Židů*. Praha: Argo ISBN 80-720-0329-7
- ČAPEK, J. 1946. *Básně z koncentračního tábora*. První vydání. Praha: FR. Borovský
- ELIAS, R. 1944. *Naděje mi pomohla přežít*. Ostrava: Sfinga ISBN 80-85491-65-6
- FRANKL, V. 2006. *A přesto říci životu ano: Psycholog prožívá koncentrační tábor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství ISBN 978-80-7192-866-9
- FRANKL, V. 1994. *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství ISBN 80-901601-4-x
- FREYHOFER, H., H. 2004. *The Nuremberg Medical Trial: The Holocaust and the Origin Of the Nuremberg Medical Code*. New York: Peter Lang Publishing, Inc. ISBN 0-8204-6797-9
- FRIEDLER, E. 2009. *Svědkové továrny na smrt*. Praha: Rybka Publishers ISBN 80-87067-64-9
- GERWATH, R. 2012. *Reinhard Heydrich: Hitlerův kat*. Praha: Dokořán ISBN 978-807432-252-5
- GILBERT, M. 2004. *Křišťálová noc: Předehra záhuby*. Praha: BB/art s. r. o. ISBN 978-80-7381-028-3
- GOLDHAGEN, D., J. 2002. *Die katholische Kirche und der Holocaust: Eine Untersuchung über Schuld und Sühne*. Berlín ISBN 3-88680-770-3
- GUTENBAUM, J., LATALA, A. 2005. *The Last Eyewitnesses: Children of the Holocaust Speak*. Evanston, Illinois: Northwestern University ISBN 0-8101-2239-1

- HAHN, K., J. 1998, *Kristallnacht in Karlsbad: Křišťálová noc v Karlových Varech*. Praha: Vitalis
- HÖSS, R. 2006. *Velitelem Osvětimi: Autobiografické zápisky*. Praha: Academia ISBN 80-200-1471-3
- HRADEČNÝ, P. 2008. *Dějiny Albánie*. Praha: Lidové noviny ISBN 978-80-7106-939-3
- HUTEČKA, J. 2008. *Země krví zbrocená: Americká občanská válka 1861-1865*. Praha: Lidové noviny ISBN 978-80-7106-955-3
- CHLÁDKOVÁ, L. 2005. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji ISBN 80-86758-18-4
- KARTESZ, I. 1993. *Člověk bez osudu*. Praha: Academia SBN 80-200-1063-7
- KERSAUDY, F. 2012 *Hitler*. Praha: Brána ISBN 978-80-7243-583-8
- KOHOUTEK, T., Čermák, I. 2009. *Psychologie katastrofické události*. Praha: Academia ISBN 978-80-200-1816-8
- LAURENCE, R. 2010. *Osvětim: Nacisté a „konečné řešení“*. Praha: Universum ISBN 978-80-242-2739-9
- MORAVCOVÁ, D. 2006. *Výmarská republika: Problémy demokracie v Německu 1918-1932*. Praha: Karolinum ISBN 80-246-1176-7
- NYISZLI, M. 2009. *Byl jsem Mengeleho asistentem*. Praha: Academia ISBN 978-80-200-1757-4
- PESCHEL, L. 2008. *Divadelní texty z terezínského ghetta 1941-1945/ Theater texte aus dem Ghetto Theresienstadt 1941-1945*. Praha: Akropolis ISBN 978-80-86903-82-8
- RABOCH, J., Pavlovský, P. 2012. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum ISBN 978-80-246-1985-9
- ROSEMAN, M. 2003. *Setkání ve vile u jezera: Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*. Praha: Dokořán ISBN 80-86569-45-4
- RYN, J., Z. 2005. *Auschwitz survivors: Clinical-psychiatric studies, Medical Review-Auschwitz* .Krakow: Przegląd Lekarski ISBN 83-908654-2-4
- SMOLEŇ, K. 2012. *Auschwitz Birkenau: Průvodce*. Osvětim: Státní muzeum v Osvětimi
- SOFSKY, W. 2006. *Řád teroru: Koncentrační tábor*. Praha: Argo ISBN 80-7203-818-4

ŠOLCOVÁ, I. 2009. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing, a. s. ISBN 978-80-247-2947-3

ŠVEJNOHA, J. 2008. *Historie Mezinárodního Červeného kříže*. Praha: Úřad Českého červeného kříže ISBN 978-80-87036-28-0

VACEK, J., Krutina, J. 2011. *Vraždění po Německu*. Praha: Krutina Jiří-Vacek ISBN 978-80-87493-03-8

VENEZIA, S. 2010. *V pekle plynových komor*. Praha: Rybka Publishers ISBN 978-80-87067-68-0

VIZINOVÁ, D., Preiss, M. 1999. *Psychické trauma a jeho terapie: Psychologická pomoc obětem válek a katastrof*. Praha: Portál ISBN 80-7178-284-X

VRBA, R. 2007. *Utekl jsem z Osvětimi*. Praha: Sefer

WERNER, M. 2004. *Hermann Göring: Hitlerův paladýn s janusovskou tváří*. Politický životopis. Praha: Argo ISBN 80-7203-564

WETZLER, A. 2009. *Čo Dante nevidel: So Správou Wetzlera a Vrbu*. Bratislava: MilaniuM ISBN 978-80-89178-31-5

WILLIAMSON, G. 1996. *SS: Hitlerův nástroj teroru*. Praha: Svojtka a Vašut ISBN 80-7180-118-4

UTITZ, E. 1947. *Psychologie života: V terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství

Encyklopedie a slovníky:

BAUMEL, J., T., LAQUEUR, W. 2001. *The Holocaust Encyclopedia*. London: Yale University ISBN 0-300-08432-3

HARTL, P. 2004. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál ISBN 80-7178-803-1

KLIMEŠ, L. 1995. *Slovník cizích slov*. 5. Vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství

SOMMERVILLE, D. 2007. *Encyklopedie Druhé světové války*. Praha: Naše vojsko ISBN 978-80-206-0005-9

Seznam příloh:

Kohoutová, Z. 2013. *Autorské fotografie: Příloha č. 1-22. Terezín*

- Příloha č. 1, památník a znak kříže před Malou pevností, Terezín, s. 72
- Příloha č. 2, znak Davidovy hvězdy u vchodu do Malé pevnosti, Terezín, s. 72
- Příloha č. 3, známý název „práce osvobozuje“ nad vchodem do bloku Malé pevnosti, Terezín, 73
- Příloha č. 4, postele vězňů v celách v Malé pevnosti, Terezín, s. 73
- Příloha č. 5, cely vězňů v Malé pevnosti, Terezín, s. 74
- Příloha č. 6, část Malé pevnosti, Terezín, s. 74
- Příloha č. 7, místo, odkud nacisté stříleli a tak popravovali vězně v Malé pevnosti, Terezín, s. 75
- Příloha č. 8, místo, kde byli vězni popravováni zastřelením v Malé pevnosti, Terezín, s. 75
- Příloha č. 9, šibenice, místo poprav v Malé pevnosti, Terezín, s. 76
- Příloha č. 10, památník obětem, Malá pevnost, Terezín, s. 77
- Příloha č. 11, umývárny v Malé pevnosti Terezín určené k propagandě, Terezín, s. 78
- Příloha č. 12, „marodka“, Malá pevnost, Terezín, s. 79
- Příloha č. 13, umývárny, Malá pevnost, Terezín, s. 79
- Příloha č. 14, místo pro dezinfekci oblečení vězňů, Malá pevnost, Terezín, s. 80
- Příloha č. 15, appelplatz, Malá pevnost, Terezín, s. 80
- Příloha č. 16, cely vězňů, Malá pevnost, Terezín, s. 81
- Příloha č. 17, stůl v jedné z cel vězňů, Malá pevnost, Terezín, s. 81
- Příloha č. 18, obřadní síň a vchod do ústřední márnice ghetta, Terezín, s. 82
- Příloha č. 19, obřadní síň, ghetto, Terezín, s. 82
- Příloha č. 20, rekonstruovaná část kolumbária, prostor s urnami, ghetto Terezín, s. 83
- Příloha č. 21, židovský hřbitov s 9000 zemřelými vězni z ghetta Terezín, s. 83
- Příloha č. 22, pec terezínského krematoria, ghetto Terezín, s. 84

Kohoutová, Z. 2013. *Autorské fotografie: Příloha č. 23-33. Osvětim-Březinka*

- Příloha č. 23, brána do koncentračního tábora, Osvětim-Březinka, s. 85
- Příloha č. 24, ostnaté dráty a strážní věž, Osvětim-Březinka, s. 85
- Příloha č. 25, jeden z lágrových baráků, Osvětim-Březinka, s. 86

- Příloha č. 26, vozík na převoz zemřelých, Osvětim-Březinka, s. 86
- Příloha č. 27, trosky jednoho z krematorií, Osvětim-Březinka, s. 87
- Příloha č. 28, trosky jednoho z krematorií, Osvětim-Březinka, s. 87
- Příloha č. 29, autentický vagon vlaku, který přivážel vězně do tábora, Osvětim-Březinka, s. 88
- Příloha č. 30, latríny, Osvětim-Březinka, s. 89
- Příloha č. 31, postele v jednom z lágrových baráků, Osvětim-Březinka, s. 89
- Příloha č. 32, Postele v jednom z lágrových baráků, Osvětim-Březinka, s. 90
- Příloha č. 33, památník obětem holocaustu, Osvětim-Březinka, s. 90

Kohoutová, Z. 2013. *Autorská fotografie: Příloha č. 34-40. Osvětim I.*

- Příloha č. 34, brána s nápisem „Práce osvobozuje“, Osvětim I., s. 91
- Příloha č. 35, systém ostnatých drátů, Osvětim I., s. 91
- Příloha č. 36, strážní věž, Osvětim I., s. 92
- Příloha č. 37, plynová komora, krematorium, Osvětim I., s. 93
- Příloha č. 38, spalovací pece, krematorium, Osvětim I., s. 93
- Příloha č. 39, popravčí zeď, Osvětim I., s. 94
- Příloha č. 40, pohled „zevnitř ven“, Osvětim I., s. 94

Přílohy

Kohoutová, Z. 2013. Autorské fotografie, příloha č. 1-22. Terezín

Příloha č. 1, památník a znak kříže před Malou pevností, Terezín

Příloha č. 2, znak Davidovy hvězdy u vchodu do Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 3, známý název „práce osvobozuje“ nad vchodem do bloku Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 4, postele vězňů v celách v Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 5, cely vězňů v Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 6, část Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 7, místo, odkud nacisté stříleli a tak popravovali vězně v Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 8, místo, kde byli vězni popravováni zastřelením v Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 9, šibenice, místo poprav v Malé pevnosti, Terezín

Příloha č. 10, památník obětem, Malá pevnost, Terezín

Příloha č. 11, umývárny v Malé pevnosti Terezín určené k propagandě

Příloha č. 12, „marodka“, Malá pevnost, Terezín

Příloha č. 13, umývárny, Malá pevnost, Terezín

Příloha č. 14, místo pro dezinfekci oblečení vězňů, Malá pevnost, Terezín

Příloha č. 15, appelplatz, Malá pevnost, Terezín

Příloha č. 16, cela vězňů, Malá pevnost, Terezín

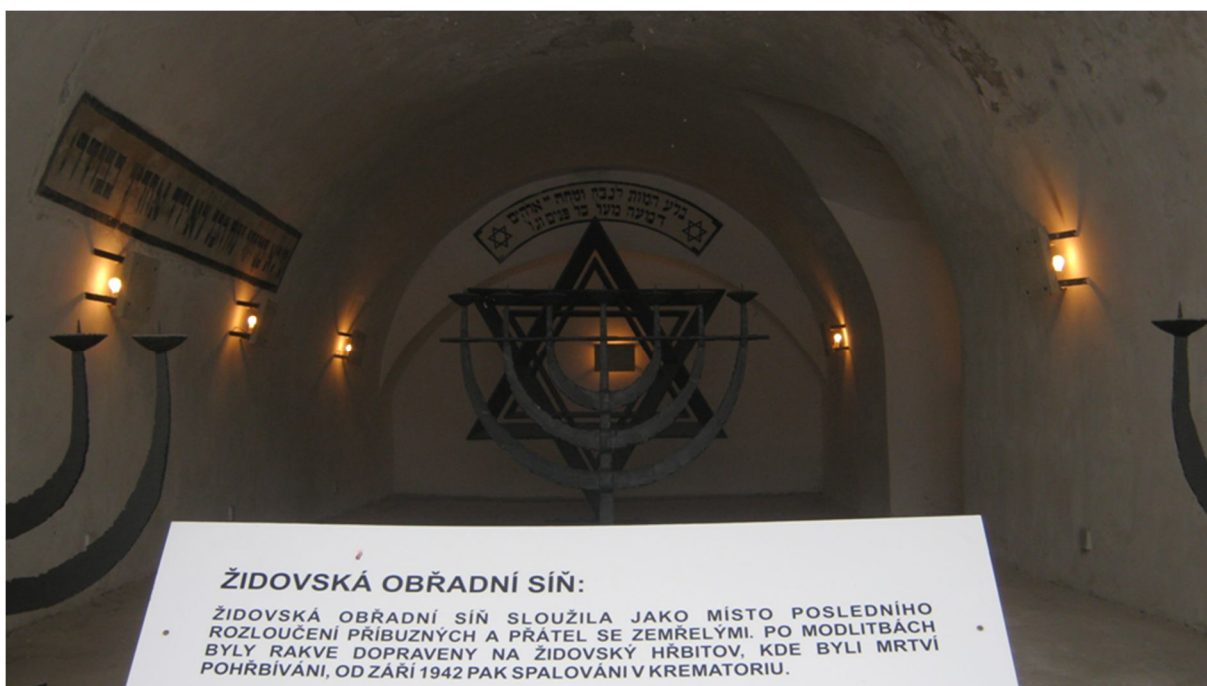
Příloha č. 17, stůl v jedné z cel vězňů, Malá pevnost, Terezín

Příloha č. 18, obřadní síň a vchod do ústřední márnice ghetta Terezín

Příloha č. 19, obřadní síň, ghetto Terezín

ŽIDOVSKÁ OBŘADNÍ SÍŇ:

ŽIDOVSKÁ OBŘADNÍ SÍŇ SLOUŽILA JAKO MÍSTO POSLEDNÍHO ROZLOUČENÍ PŘÍBUZNÝCH A PŘÁTEL SE ZEMŘELÝMI. PO MODLITBÁCH BYLY RAKVE DOPRAVENY NA ŽIDOVSKÝ HRBITOV, KDE BYLI MRTVÍ POHRBÍVANI, OD ZÁŘÍ 1942 PAK SPALOVÁNI V KREMATORIU.

Příloha č. 20, rekonstruovaná část kolumbária, prostor s urnami, ghetto Terezín

Příloha č. 21, židovský hřbitov s 9000 zemřelými vězni z ghetta Terezín

Příloha č. 22, pec terezínského krematoria, ghetto Terezín

Kohoutová, Z. 2013. Autorské fotografie, příloha č. 24-34. Osvětim-Březinka

Příloha č. 23, brána do koncentračního tábora Osvětim – Březinka

Příloha č. 24, ostnaté dráty a strážní věž, Osvětim-Březinka

Příloha č. 25, jeden z lágrových baráků, Osvětim – Březinka

Příloha č. 26, vozík na převoz zemřelých, Osvětim – Březinka

Příloha č. 27, trosky jednoho z krematorií, Osvětim – Březinka

Příloha č. 28, trosky jednoho z krematorií, Osvětim – Březinka

Příloha č. 29, autentický vagon, který přivážel vězně do tábora, Osvětim-Březinka

Příloha č. 30, latríny, Osvětim-Březinka

Příloha č. 31, postele v jednom z lágrových baráků pro vězně, Osvětim-Březinka

Příloha č. 32, postele v jednom z lágrových baráků pro vězně, Osvětim-Březinka

Příloha č. 33, památník obětem holocaustu, Osvětim-Březinka

Kohoutová, Z. 2013. Autorské fotografie, příloha č. 35-41. Osvětim I.

Příloha č. 34, brána s nápisem „Práce osvobozuje“, Osvětim I.

Příloha č. 35, systém ostnatých drátů , Osvětim I.

Příloha č. 36, strážní věž, Osvětim I.

Příloha č. 37, plynová komora, krematorium, Osvětím I.

Příloha č. 38, spalovací pece, krematorium, Osvětím I.

Příloha č. 39, popravčí zeď, Osvětim I.

Příloha č. 40, pohled „zevnitř ven“, Osvětim I.

Summary

Psychologie života v podmínkách koncentračního tábora

The Psychology of Life under the Conditions of Concentration Camp

Bc. Zuzana Kohoutová

Diploma thesis Psychology of life under the conditions of concentration camp discusses the historical background of the concentration camps, more about Auschwitz and Theresienstadt ghetto. It also deals with the issue of transports. After a historical introduction, which takes the reader to put into it, followed by part in dealing with the individual stories of survivors. Specifically, the fate of V. Frankl, p Venezia, HG Adler and E. Utitz. Their work shows the example of the role of man-prisoners in the everyday reality of the concentration camp. Then a final section that deals with the psychological interpretation of the inner life of the prisoner. It refers to the change of the human person as such under the weight of stressful situations, outlines the reasons and consequences that the fall of man. The authors put great emphasis on the human side. The aim of this thesis was to look at the Holocaust through new eyes, and another way to prove that the topic is still alive and needed in today's society.